

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXII.

Fasc. 9.

JUHÁSZ ZSUZSANNA

**A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai
Börtön szabályok ajánlásai**

SZEGED
2002

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
IMRE SZABÓ, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
SZABÓ IMRE, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

A jelen írás célja az, hogy az Európai Börtön szabályok ajánlásaiban foglalt követelmények szem előtt tartásával a hazai börtönügy helyzetképét adja. Középpontjában az imént hivatkozott szabálygyűjtemény ajánlásain keresztül a hazai büntetés-végrehajtási jog felvázolása, valamint a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó minimum irányelvek függvényében a magyar börtönviszonyok bemutatása áll.

Az Európai Börtön szabályok kötelező érvénnyel nem bíró normái alapvető mérceként fontos hatást gyakorolnak, és döntő erkölcsi, politikai kötelezettséget rónak az őket elfogadó országokra. A jelen írás a fent vázoltak figyelembe vételével elsődlegesen arra keres választ, hogy hazánk mennyiben tesz eleget a minimum irányelveknek és hogyan működik börtönrendszerünk a szabályokban foglalt normák szintjéhez képest.

Az Európai Börtön szabályok ajánlásai

A bűncselekmények megelőzéséről és a büntettek kezeléséről szóló I. ENSZ-kongresszus 1955-ben Genfben fogadta el az *Európai Börtön szabályok* néven ismertté vált szabálygyűjteményt. Az Európa Tanács tagországai számára elfogadásra és alkalmazásra 1957-ben az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa ajánlotta a „mintaszabályzatot”. Végző formáját – a korszerűsítések és az időközben keletkező hiányosságok kiküszöbölését¹ követően – 1987-ben² nyerte el.

Ezen ajánlás jellegű szabálygyűjtemény a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó európai standard minimum irányelvek széles skáláját öleli fel.

Az Európai Börtön szabályok preambuluma 4 alapkritériumban fogalmazza meg azon célkitűzéseket, amelyek a börtönrendszerek működtetésével és kezelésével összefüggésben egyaránt átfogják a börtönigazgatóságok és a börtön személyzet, valamint a fogvatartottak „szükségeit és vágyait”. Így meg kell teremteni azon minimális normákat, amelyek az emberséges viszonyokhoz, és a pozitív kezeléshez elengedhetetlenek. Ösztönözni kell a börtönigazgatóságokat, hogy modern elveken és célokon nyugvó, igazságosságon alapuló politikát és vezetési stílust, gyakorlatot alkalmazzanak. Meg kell továbbá teremteni azokat a feltételeket, amelyek között a börtön személyzet mindenki megelégedettségére végzi társadalmilag hasznos munkáját. Végül fel kell állítani azon reális kritériumokat, amelyek alapján a börtönök teljesítménye megítélhetővé válik.

A preambulum azzal a körülménnyel, hogy leszögezi, kész támogatást és tanácsot nyújtani azon börtönigazgatóságoknak, akiknél gyakorlati problémák jelentkeznek – a börtönigazgatóságok közötti együttműködés lehetőségét kívánja megteremteni.

¹ Az ajánlás már a büntetési kérdések modern megközelítéseit tükrözi. Így jelentős előrelépésként könyvelhető el annak a felismerése, hogy a börtön népesség nagy létszáma ellenére tágabb teret kell biztosítani a személyi szabadság elvonásával nem járó büntetési-intézkedési nemek alkalmazásának, avagy a hangsúlyeltolódás a rövidebb tartamú ítéletek kiszabása irányába. Emellett fokozott figyelmet szentel többek között a kezelés és igazgatás hatékonyságának, a reszocializációnak, a börtönben uralkodó fizikai és erkölcsi normáknak, a börtön személyzet szakmai és személyes elvárásainak.

² A Miniszteri Bizottság 1987. február 12-én R/87/3. számon fogadta el az ajánlást.

Összegzésként: „ezekben a szabályokban új hangsúlyt helyeztünk az emberi méltóság elveire, a büntőnigazgatás elkötelezettségére a humánus és pozitív irányú kezelés mellett, a személyi állomány szerepének és a hatékony, modern irányítási módszereknek a fontosságára”.³

A preambulomot követően a Büntőnyszabályzat I. része azt a 6 alapelvet tartalmazza, amelyekre a szabálygyűjtemény ajánlásai, mint talpkőre ráépülhetnek. Megfogalmazást nyert többek között az emberi méltóság tiszteletben tartása, a faji, nemi, vallási, politikai megkülönböztetés tilalma, az igazságosság–törvényesség, az emberiség követelménye, büntőnigazgatáságtól független felügyeleti szerv tevékenységének szükségessége. Olyan alapelvi követelményekről van tehát szó, amelyek érvényesítését minden körülmények között biztosítani kell és az azoktól való eltérés nem engedhető meg.

Ezzel összhangban Bv. Kódexünk az általános rendelkezések között [2. § (3) bek.] szabályozza és tilalmazza az elítéltek között a nemzetiségi, etnikai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, társadalmi származásuk, nemük és vagyoni helyzetük szerinti különbségtételt az Alkotmánynak megfelelően. A szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei és általános rendelkezései között [21. § (1) bek.] kerül lefektetésre az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelménye. A törvényesség garanciális védelme a Kódex legelső rendelkezéseként [1. § (1) bek.; 2. § (1) bek.] fogalmazódott meg: *„büntetés és intézkedés csak a bíróság jogerős határozata alapján, jogszabályban meghatározott módon hajtható végre, illetve... az elítélttel szemben csak az ítéletben és törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók”*.

A törvényesség garanciális megtestesülését ezen túlmenően olyan elítélti jogosultságok is szolgálják, mint az anyanyelv használatának a joga [2. § (2) bek. b) pont], a jogok és kötelezettségek megismeréséhez fűződő jog [2. § (2) bek. a) pont], a jogorvoslati jogosultság biztosítása [2. § (4) bek.]. A büntőnigazgatáságtól független felügyeleti szerv alapelvi követelménye egyúttal a törvényesség érvényesülését is hivatott garantálni. Ebben a körben említhető az Igazságügyi Minisztérium és a Bv. Országos Parancsnokság felügyeleti és ellenőrző tevékenysége éppúgy, mint a különféle társadalmi szervezetekkel való együttműködés, illetőleg az ügyészség által végzett törvényességi felügyelet.

Ez utóbbi ügyészi felügyelet fontos ismértve, hogy büntetőjogi rendelkezés alapján hozott határozathoz, valamint annak végrehajtáshoz kapcsolódik. Célja a büntetőjogi határozat törvényes végrehajtásának előmozdítása, a törvénysértések megelőzése. A büntetések, az intézkedések és a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések végrehajtása során az ügyész törvényességi felügyelete kiterjed arra, hogy bármikor jogosult ellenőrizni a bv. intézetekben és a nyomozó hatóságoknál az őrizet, az előzetes letartóztatás, az ideiglenes kényszergyógykezelés és a szabadságvesztés foganatosításának, továbbá a fogvatartás körülményeinek törvényességét. Ezen túlmenően a bv. szerveknél és nyomozó hatóságoknál megtekintheti a fogvatartás körülményeit és az annak rendjét szabályozó utasításokat, a fogvatartás iratait. Az illetékes szerveknél ellenőrizheti a büntetések és intézkedések végrehajtására vonatkozó jogszabályok betartását, jogában áll meghallgatni a fogvatartottakat, és felülvizsgálhatja a büntető ügyben hozott határozatok végrehajtása elleni panaszokat.

A preambulumban megfogalmazott célkitűzések, valamint az I. részben rögzített alapelveken túlmenően az ajánlás átfogja és tárgyalja többek között a büntőnrendszerek működésére, a fogvatartottak elosztására, osztályozására, elszállásolására, élelmezésére,

³ Az Európai Büntőnyszabályok. Bv. Szakkönyvtár, Budapest, 1990.

egészségügyi ellátására, fegyelmezésére, külvilággal való kapcsolattartására vonatkozó alapvető szabályokat.

A fogvatartottak befogadása a büntetés-végrehajtási intézményekbe

A szabálygyűjtemény elsőként a fogvatartottak befogadására és nyilvántartására vonatkozó minimum ajánlásokat tartalmazza. A szabályzat azt a szemléletet tükrözi, hogy a befogadás mint folyamat az első és egyben meghatározó lépése a szabadulásra való felkészítésnek. A magyarázó jegyzet megfogalmazásával élve: „a gördülékeny, ember-séges és türethetően fesztelen eljárás a büntető intézetek beléptetési pontján előnyösen befolyásolhatja az érintettek – fogvatartottak és alkalmazottak – hangulatát és magatartását. A fogvatartottakkal éreztetni kell, hogy az eljárások szükségesegek, egyéniesítettek, azt a célt szolgálják, hogy könnyítsenek a börtönben várható nehézségeken és elősegítsék személyes szükségleteiket és majdani újra beilleszkedésüket”.⁴

A börtön szabályzat a befogadás alapfeltételét érvényes végzés meglétében határozza meg. Leszögezi továbbá, hogy a végzésről és a befogadás lényeges kérdéseiről nyilvántartást kell készíteni, a befogadott személyről pedig – a személyes adatok védelmének, titkosságának követelménye mellett – információkat kell vezetni 3 tárgykör figyelembe vételével: vizsgálni kell a fogvatartott személyi adatait, fogvatartásának okát és az azt elrendelő hatóságot, valamint rögzíteni kell a befogadásának és szabadulásának napját és óráját.

A hazai szabályozásban a bv. intézetbe történő befogadás részletes szabályait a Bv. Szabályzat tartalmazza. A jogszabály 10. §-a rögzíti azon iratok körét, amelyek alapján az intézet az elítéltet befogadhatja. Az intézet kötelezettsége ennek kapcsán elsődlegesen az, hogy megvizsgálja az iratok megfelelnek-e a jogszabályok által lefektetett tartalmi és alaki rendelkezéseknek. A befogadás megtagadására csak abban az esetben kerülhet sor, ha

- a) a befogadás alapjául szolgáló iratok hiányoznak, illetve
- b) az érintett személy nem azonos a befogadás alapjául szolgáló iratban megjelölt személlyel.

Ilyenkor a megtagadás tényéről a végrehajtást elrendelő hatóságot haladéktalanul értesíteni kell.

Mielőtt a fogvatartott elhelyezése megtörténne, a jogszabályi előírásnak megfelelően egészségügyi vizsgálatnak kell alávetni. Ennek során rögzíteni kell a fogvatartott kör-előzményi adatait, általános egészségi állapotát, fizikai státuszát és munkaképességét [5/1998. (III. 6.) IM. rendelet a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról]. A hivatkozott IM. rendelet 8. §-a értelmében a fogvatartottnak az első befogadaskor – többek között – HIV-szűrésen kell részt vennie. A teszt anonim, ugyanakkor kötelező. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) megkísérelt nyomást gyakorolni az Egészségügyi Minisztériumra és kérte a HIV-tesztek kötelező gyakorlatának megváltoztatását. A kínzás és embertelen, megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésének Európai Bizottsága arra hivatkozással, hogy a fogvatartottak emberi jogai sérülnek, illetve sérülhetnek, úgyszintén nem ért egyet a magyar eljárással. A honi végrehajtás érvelése ezzel szemben, hogy a tesztek

⁴ Uo.

kötelező jellege a fertőzésveszély elkerülése érdekében szükséges, azaz elsősorban a börtönközösség érdekeire kell tekintettel lenni.

A rendelkezésre álló adatok⁵ alapján az elmúlt 15 évben mindösszesen 5 fogvatartott utasította el a teszt elvégzését és az előző években átlag 2–3 HIV-fertőzött befogadása történt meg a végrehajtási intézetekbe. 2001-ben hazánkban összesen 9 HIV-pozitív fogvatartott elhelyezését kellett megoldani, míg a 2002-es adat szerint a kb. 17.500 fogvatartottból a fertőzöttek száma 12-t tett ki.⁶

A befogadási eljárás része az elítéltnél tartható tárgyak körének⁷ átvizsgálása is. Ha az ellenőrzés során olyan tárgyat találnak a fogvatartottnál, amely később nem lehetne a birtokában – azt néhány kivételtől eltekintve – az elítélt letétjébe kell helyezni. Ha az elítéltnél lőfegyver, lőszer, robbanó-, sugárzó anyag vagy kábítószer van, a 21. § (4). bekezdése értelmében azt át kell adni a rendőrségnek.

A befogadott elítéltet étkezési felszereléssel, formaruházattal, ágyneművel és ágyfelszereléssel kell ellátni.⁸

Amennyiben az elítélt nyilvántartásba vétele megtörtént, az elhelyezési körletre kell kísérni.

Az Európai Börtönszabályok ajánlásaival teljesen összecseng az a rendelkezés is, amely közvetlenül az intézetbe való befogadást követően az intézmény kötelezettségévé teszi az elítélt jogainak és kötelezettségeinek írásban való ismertetését. Ideértve többek között a szabadságvesztés végrehajtásának rendjére, az intézet házirendjére, a kényszerítő eszközök alkalmazásának lehetőségére vonatkozó tájékoztatást. A szabálygyűjtemény szellemében történik az elítélt adatainak nyilvántartása, ugyancsak az adatvédelem szabályainak figyelembe vételével.

Az elosztás és az osztályozás szabályai

Az ajánlás következő nagy tárgyköre a fogvatartottak elosztását és osztályozását öleli fel. A 11. pont azon főbb követelményeket fogalmazza meg, amelyek a megfelelő rezsimben való elhelyezés során érvényesítendőek. Így a fogvatartottak elkülönítése során figyelembe kell venni, hogy az érintett személy előzetes letartóztatásban van-e, vagy szabadságvesztés büntetését töltő elítélt, visszaeső vagy első bűncselekményt elkövető, egészséges, beteg-e, illetve fiatalkorú vagy felnőttkorú-e. A szabálygyűjtemény elkülönítési szabályainak megfelelő rendelkezéseket, egyrészt a Bv. Kódexben [30. § (1) bek. és 33. §], másrészt pedig a Bv. Szabályzatban [39. § (1) bek.] találhatjuk meg.

A Kódex hivatkozott rendelkezései közül a 33. § az elítéltek kötelezettségeként definiálja a más nemű és fokozatú elítéltektől való elkülönítést, illetve az életkori, kriminológiai, biztonsági, nevelési és egészségügyi szempontok szerinti csoportba sorolás eltűrését, a 30. szakasz pedig kimondja, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatta a nőket a férfiaktól, a felnőttkorúakat pedig a fiataloktól kell elkülöníteni. A Bv. Szabályzat ezen túlmenően további elkülönítési szempontokat tartalmaz. Ennek értelmében el kell

⁵ *Prison Health Care in the Czech Republic, Hungary and Poland*. In: HEUNI Paper No. 16. 2001.

⁶ Ez utóbbi adat forrása HEYLMANN, K.: A fogvatartottak egészségügyi helyzete a büntetés-végrehajtási intézetekben. *Börtönügyi Szemle*, 2002/3. 51. p.

⁷ Ezen tárgyak körét a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelethez kapcsolódó 1. számú módoktet tartalmazza.

⁸ Tekintettel arra, hogy az előzetes letartóztatásban lévő személy formaruha viselésére – a munkában való részvételét kivéve – nem köteles, őt ezen egyéni felszerelési tárggyal nem kell ellátni.

különböztetni egymástól a különböző végrehajtási fokozatba tartozókat, az előzeteseket az elítéltektől, a fekvőbetegeket az egészségesektől, a betegekben belül a fertőzőeket a nem fertőzőektől, illetve a HIV fertőzötteket a többi fogvatartotttól.

A különböző végrehajtási fokozatba tartozók elkülönítése, azaz a szabadságvesztés végrehajtása 1978 óta az elkövetett bűncselekmény jellege, a büntetés mértéke, az elítéltek előélete alapján 3 végrehajtási fokozatban történik.⁹ Az egyes végrehajtási fokozatokban eltérően alakul a végrehajtás rendje. Más lesz az elítéltek külvilágtól való elkülönítése, őrzése, felügyelete¹⁰ és ellenőrzése,¹¹ bv. intézetben belüli mozgása, életrendje, a személyes szükségletekre fordítható összeg, részvételük az elítéltek öntevékeny szervezeteiben. Így a legszigorúbb fokozat a fegyház esetén az elítélt életrendje részleteiben is meghatározott, állandó irányítás és ellenőrzés alatt áll. Börtön fokozatban az életrendje meghatározott, irányítás és ellenőrzés alatt áll. Végül a legenyhébb végrehajtási fokozatban az életrendje csak részben meghatározott és szabad idejét belátása szerint használja fel. A bv. intézetben belüli mozgás tekintetében a fegyház fokozatú elítélt csak engedéllyel és felügyelet mellett közlekedhet, börtön fokozat esetén a bv. intézet kijelölt területén szabadon járhat, míg ugyanezen lehetőség a fogháznál nem szorítkozik az intézmény kijelölt részére, hanem kiterjed a bv. intézet tágabb területére. A bv. intézetben kívüli munkavégzés szabályai a fogház fokozatnál a legkedvezőbbek: az itt szabadságvesztés-büntetésüket töltők külső munkában általános jelleggel részt vehetnek. Ezzel szemben börtönben a külső munkavégzés csak kivételesen engedélyezhető, a fegyház esetén úgyszintén csak kivételesen, azzal a feltétellel, ha az elítélt a külvilágtól a munkavégzés alatt is elkülöníthető. A hatályos szabályozás a börtön esetére csak kivételes jelleggel, illetve fogház fokozatnál megteremtette annak a lehetőségét, hogy az elítélt rövid tartamú eltávozás jutalomban részesüljön (Bv. tvr. 27–28. §).

A végrehajtási fokozatokon alapuló differenciálás nyomon követhető az elítéltet megillető jutalmazás és az őt sújtó fenyítések alkalmazásánál is. Amíg ugyanis a rövid tartamú eltávozás jutalom tartama fegyház fokozat esetén évente legfeljebb 5 nap lehet, addig börtönfokozatnál maximum 10 napban, míg fogház esetén maximum 15 napban került meghatározásra. A kimaradás engedélyezése szintén a végrehajtási fokozat függvénye, mégpedig a szabadságvesztésből letöltött büntetés tartamához igazodóan. Így e jutalom feltétele, hogy az elítélt a szabadságvesztésből fegyház fokozatnál a büntetés tartamának legalább a felét, börtönben legalább a 6 hónapot, fogházban pedig legalább a 3 hónapot kitöltse. Hasonló a helyzet a magánelzárás-fenyítés esetén, ahol fegyháznál a fenyítés tartama 30, börtönnél 20, fogháznál pedig 10 napig terjedhet.

Az 1993. évi törvényi módosítás érdeme,¹² hogy megszüntette azt a rendelkezést, amely a csomagküldemény fogadásának és küldésének jogát a végrehajtási fokozathoz

⁹ Érdemes megjegyezni ugyanakkor, hogy a Btk. kodifikációja kapcsán olyan elképzelések is napvilágot láttak, miszerint végrehajtási fokozatok nélkül, egységes szabadságvesztés-büntetést szabályozna az anyagi jog és ezen egységes büntetési nem végrehajtásának szabályai a Bv. törvényben kerülnének lefektetésre. E témáról lásd részletesen CSORDÁS, S. – CSÓTI, A. – GARAMI, L. – MÜLLER, A.: Szabadságvesztés végrehajtási fokozatok nélkül? *Börtönügyi Szemle*, 2001/4. 23–38. pp.

¹⁰ A felügyelet az elítélt meghatározott helyen való tartózkodásának, tevékenységének folyamatos – közvetlen vagy közvetett – irányítása [6/1996. (VII.12.) IM. rendelet 37. § (2) bek.]

¹¹ Az ellenőrzés az elítélt meghatározott helyen való tartózkodásának, tevékenységének időszakos figyelemmel kísérése [37. § (3) bek.].

¹² A rendszerváltást követő jogharmonizációs törekvések célja az Emberi Jogok Európai Egyezménye előírásainak való megfelelés volt. A rendszerváltás és a nyomában járó változások (ET-i tagságunk, az ezt feltételező jogharmonizációs munka, az emberi jogok megnövekedett jelentősége és az ezek elismerésére vonatkozó alkotmányos kötelezettségeink) megkövetelték, hogy a büntetés-végrehajtási jog is igazodjék a

igazodóan differenciálta. A korábbi szabályozás értelmében ugyanis az elítélt fogházban legalább havonta, míg börtönben és fegyházban legalább 2 havonta kaphatott és küldhetett csomagot. A hatályos rendelkezés – elismerve a külvilággal való kapcsolattartás kiemelt fontosságát – akként szabályozza e kérdést, hogy az elítélt végrehajtási fokozattól függetlenül legalább havonta kaphat és küldhet csomagot.¹³

Hasonló tartalmú rendelkezés született a látogatók fogadása tekintetében is. A '93-as módosítást megelőzően ugyanis ennek gyakoriságát is a végrehajtási fokozattól tették függővé. A jelenlegi szabályozás ezt a differenciálást megszüntette, így valamennyi elítélt számára legalább havonta egyszer a látogató fogadását biztosítani kell.

Az Európai Börtön szabályzat rávilágította a figyelmet arra, hogy a modern büntetési filozófiák már nem tartják szükségesnek és feltétlenül célravezetőnek a fogvatartottak merev elkülönítését. Így az ajánlás elfogadhatónak véli, hogy szervezett programok keretében férfiak és nők együtt vegyenek részt, illetve az előzetesi és az elítélti kategória közös részvételét és elhelyezését is indokoltnak tartja bizonyos esetekben. Bv. Kódexünk ez utóbbira akkor ad lehetőséget, ha az előzetesen letartóztatott személy az elítéltekkel közösen végez munkát. Ilyenkor a közös elhelyezésen túlmenően további kötöttséget jelent, hogy az előzetesnek formaruhát kell viselnie. Ha erre nem lenne hajlandó, akkor munkavégzésére nem kerülhet sor, annak engedélyezését meg kell tagadni.

A jogszabály lehetőséget teremt továbbá arra is, hogy a különböző végrehajtási fokozatú elítéltek például a gyógykezelés érdekében azonos kórteremben kapjanak elhelyezést, munkahelyen együtt dolgozzanak, közösen vegyenek részt az iskolai oktatásban, szakmai képzésben, a sport és a kulturális, a vallási rendezvényeken, az orvosi rendelésen, a szabad levegőn és a közös étteremben együtt tartózkodjanak [6/1996. (VII. 12.) IM. r. 40. §].

Az ajánlás új eleme az újraosztályozás fogalmának bevezetése, amely azon a felismerésen alapul, hogy a fogvatartott bv. intézetben tanúsított kedvező magatartása besorolásának, elhelyezésének megváltoztatását eredményezheti. Ennek jogszabályi háttére nyomon követhető Büntető Törvénykönyvünkben [46. § (1)], amely kimondja, hogy a

megváltozott helyzetéhez. Szükségessé vált tehát a már többször módosított Bv. Kódexnek a jogállamiság követelményeivel való összhangba hozatala. Ennek az igénynek tesz eleget a kódex novellája az 1993. évi XXXII. törvény, amely mélyreható változásokat idézett elő a büntetés-végrehajtási jog területén. Csak néhány példát kiragadva: Kiiktatásra kerültek a halálbüntetés, a szigorított őrizet, a szigorított javító-nevelő munka végrehajtására vonatkozó rendelkezések, ez utóbbival összhangban a félszabad végrehajtási rendszer egyes elemei nyertek alkalmazást. Külön fejezetet kapott a közérdekű munka végrehajtása. Korábban a fogvatartott jogorvoslati lehetősége egyéni sérelem esetén a végrehajtási intézet vezetőjéhez előterjesztett panasz volt. Az Alkotmánybíróság 5/1992. (I. 30.) AB. határozata ugyanakkor alkotmányellenesnek minősítette a Bv. tvr. azon rendelkezését, hogy a bv. bíró végzése elleni fellebbezésnek eltérő rendelkezés hiányában nincs helye. Az Alkotmánybíróság határozata nyomán a büntetés-végrehajtási bíró végzése elleni fellebbezés lett a főszebály, a fellebbezés kizárása pedig a kivétel. A nemzetközi tapasztalatokra is figyelemmel a törvény megteremtette annak a lehetőségét, hogy a bv. intézet magánelzárását kiszabó határozata ellen az elítélt fellebbezéssel élhessen a bv. bíróhoz. Bővültek, helyenként konkrétabb megfogalmazást kaptak az elítéltek a büntetés-végrehajtás tényéből fakadó jogai. A jutalmak köre kiegészült a kimaradással. A büntetés-végrehajtás célját nem szolgáló fegyelmi fenytések köre a novella módosítása nyomán csökkent: a hozzátartozókkal való kapcsolattartást kedvezőtlenül befolyásoló fenytések közül a következő csomagtól, a látogató soron következő fogadásától való eltiltás kiiktatásra került. A gyakorlatban való alkalmazási nehézségek miatt a munkadíj csökkentésére és a fegyelmező részlegbe való utalásra vonatkozó rendelkezések hatályon kívül helyezésére kerülhetett sor.

¹³ Itt említhető meg, hogy az idei évtől a BVOP parancsnokának utasítása értelmében a védő kapcsolattartása nem foglalhatja magába a fogvatartott számára történő csomagküldés lehetőségét. Így a védőjelenleg a fogvatartott számára csomagot nem küldhet, illetve az részére visszapostázásra kerül.

büntetés céljára tekintettel a büntetés-végrehajtás alatt tanúsított kifogástalan magatartás esetén mód van a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának utólag történő megváltoztatására.

Ezen túlmenően Bv. Kódexünk szabályozza az enyhébb végrehajtási szabályok jogintézményét,¹⁴ amely a börtön és fogház végrehajtásának általános szabályainál enyhébb szabályok alkalmazását teszi lehetővé, amennyiben „különösen az elítélt személyiségére, előéletére, életvitelére, családi körülményeire, bűnözői kapcsolataira, a szabadságvesztés alatt tanúsított magatartására, az elkövetett bűncselekményre, a szabadságvesztés tartamára tekintettel – a szabadságvesztés célja az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával is elérhető” (28/A. §). A fegyház fokozat esetén az EVSZ alkalmazásának nincs helye, de a tvr. kivételesen ennél a fokozatnál is megengedi a fegyház általános szabályaitól való eltérést. Ez abban áll, hogy a szabadságvesztés büntetésből legálább 1 év kitöltését követően az elítélt a bv. intézetben belül felügyelet nélkül, ellenőrzés mellett járhat és az intézetben kívüli munkában az elkülönítés követelménye nélkül részt vehet [Bv. tvr. 26. § (3) bek.

A fogvatartottak elszállásolása

Az Európai Börtön szabályok elszállásolásra vonatkozó normái elsőként az egyszemélyes zárkában való elhelyezés követelményét fektetik le, elismerve azonban, hogy olyan kérdéskörrel van szó, amelynek gyakorlati problémái nem minden büntetés-végrehajtás számára orvosolhatóak. Az egyre növekvő börtönpopuláció, a túlszűfolttság, az elítéltek közös elhelyezésére kialakult zárkarendszerek következtében a fogvatartottak közös elhelyezését sok esetben a szükség diktálja.¹⁵

A hazai jogszabályi háttér általános szabályként az elítélt egyedül való elhelyezését írja elő, azaz ha a bv. intézet adottságai ezt lehetővé teszik, akkor ezt kell a fogvatartottak számára biztosítani. Amennyiben azonban az egyszemélyes elhelyezés feltételei hiányoznak, a közös zárkában történő elhelyezést is lehetővé teszi. A rendelkezésre álló adatok alapján 2001. december 31-én a büntetés-végrehajtás fogvatartottainak létszáma 17.275 fő volt, ugyanezen adat 1999. hasonló időszakában még 15.110 főt, 2000-ben pedig 15.539 főt tett ki. A fogvatartotti népesség legnagyobb hányadát az elmúlt évben a szabadságvesztésre ítélték létszáma jelentette 12.755 fővel. Őket az előzetes letartóztatásban lévők követték 4263 fővel. A kényszergyógykezeltek létszáma 194, míg az elzárást töltőké 63 volt.¹⁶

A büntetés-végrehajtási intézetek állandó elhelyezési gondokkal küzdenek, amit a 100.000 lakosra jutó fogvatartotti ráta 1995-től kezdődő folyamatos növekedése jelez.

¹⁴ Az EVSZ pozitív hatásáról és a kedvezőtlen tapasztalatokról lásd TÓTH, I.: Mit hoz(hat) a jövő? Nevelői vélemény az evsz-ről. *Börtönügyi Szemle*, 1999/1. 19–21. pp.

¹⁵ Az 1996. évre vonatkozó adatok alapján az egyszemélyes elhelyezést Közép-és Kelet Európában gyakorlatilag büntetésként alkalmazták az agresszív elítélteknél vagy az előzeteseknél. Ciprus, Dánia, Finnország, Írország, Málta, Hollandia, Norvégia, Spanyolország vagy például Svédország esetében 1 vagy maximum 2 elítélt került egy cellába. Ezzel ellentétben a legtöbb kelet-európai országban ez a számadat 6 vagy annál több elítéltet takart. Rémisszó példaként volt, illetve említhető Oroszország, ahol az elítéltek több mint 85 %-a 50 főt meghaladó létszámú cellákban van elhelyezve. In. HEUNI Paper, No. 10. 1997. 14. p.

¹⁶ Vö. Büntetés-végrehajtási Évkönyv 2001. BVOP, Budapest, 46. p.

2000 májusában ez az arányszám már 157 volt, szemben az 1995-ös év 120-as¹⁷ mutatójával. A 2001. december 31-i állapot szerint a végrehajtási intézmények telítettsége 159 %-os volt, az átlagtelítettsége pedig 156 %-ot tett ki. Ezen tények ismeretében az egy személyes zárkában való elhelyezés büntetés-végrehajtásunk számára a jövőben is csak kívánalom lehet. Ennek tudatában pedig az ajánlás azon felvetése, miszerint közös zárkában csak olyan fogvatartottakat szabad elhelyezni, akik az adott körülmények között képesek másokkal együtt élni, kissé illuzórikusnak tűnhet.

A személyes higiénéjára, ruházatra, ételmezésre vonatkozó rendelkezések

A Börtönszabályzat nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a fogvatartottak szálláshelye, elhelyezési körülményei megfeleljenek mind az egészségügyi, mind pedig a higiéniai követelményeknek, ide értve például az ésszerű mozgásterre, világításra, fűtésre, szellőzésre, az egy főre jutó légköbméterre¹⁸ vonatkozó előírásokat. Ez utóbbi tekintetében hazánkban a Bv. Szabályzat kimondja, hogy minden elítéltnak legalább 6 köbméter légteret, illetőleg férfi elítéltek esetén 3 m², fiatakorúak, valamint nők esetén pedig 3,5 m² mozgásteret kell biztosítani. A végrehajtási intézményeinkben uralkodó előzőekben hivatkozott túlszűfolttság jelenleg nem teszi lehetővé e szabály gyakorlati megvalósítását.

Az előző témakörhöz szorosan kapcsolódó rendelkezéseket tartalmaz az ajánlás a személyes higiénéjára, és ruházatra, ágyneműre, ételmezésre vonatkozó részében. Ezek értelmében például kötelezni kell a fogvatartottakat, hogy tisztán tartsák magukat és e célból szükséges biztosítani számukra a szükséges piperecikkekkel. Azon fogvatartottak, aki saját ruhájukat nem viselhetik, el kell látni megfelelő ruházattal, továbbá biztosítani kell a fogvatartottak megfelelően elkészített és tálalt étellel való ellátását.

A hazai jogi szabályozás teljes egészében megfelel a vonatkozó nemzetközi normáknak. Bv. Kódexünk az elítélt jogai¹⁹ közül elsőként szabályozza a *higiéniai feltételeknek megfelelő egészséges elhelyezésre, az egészségi állapotának és a szabadságvesztés végrehajtása alatti tevékenységének megfelelő ételmezésre, valamint egészségügyi ellátásra* való jogosultságát. A Bv. Szabályzat a fogvatartottak ellátása körében az ajánlás szellemében leszögezi többek között azt a követelményt, hogy az elítéltet az évszaknak megfelelő formaruhával, alsóruházattal és lábbelivel kell ellátni. Ezen rendelkezésnek a

¹⁷ Elgondolkodtató, hogy a World prison Population List második kiadása (2000) szerint 8 és fél milliót meghaladóra tehető a végrehajtási intézményekben akár előzetes letartóztatotként, akár elítéltként fogvatartottak létszáma. Ezen börtönnépesség fele az USA, Oroszország vagy Kína börtöneiben várta, illetve töltötte büntetését. A 2000. év elején a világon a legnagyobb fogvatartotti népességet a 100.000 lakosra jutó 730-as rátával Oroszország tudhatta magáénak. A második helyen az USA állt 690-es börtönnépességi arányszámmal. WALMSLEY, R.: World prison population: Facts, trends and solutions. In.: *HEUNI Paper*, No. 15. 15. p.

¹⁸ Az ET börtönügyi ajánlása négyzetméterben szabja meg a fogvatartottak számára elengedhetetlenül szükséges minimális életteret. Ezen ajánláshoz hazánk is csatlakozott 1990. májusában. A légköbméterről négyzetméterre történő átváltás azonban nem ment zökkenőmentesen, mivel a büntetés-végrehajtás régi épületei nem kedveztek az új normának.

¹⁹ A tvr. az előzetes letartóztatásban lévő személy jogai között az anyagi ellátás jogosultságát szabályozza, ami ugyancsak magába foglalja a fogvatartott napi háromszori étkeztetését, tisztálkodási eszközökkel, ágyneművel, szükség esetén ruhaneművel és egyéb szükségleti cikkekkel való ellátását.

végrehajtási intézmények eleget tesznek, ugyanakkor a formaruházat mérete, valamint mennyisége nem mindig megfelelő.²⁰

A Bv. Szabályzat előírja továbbá a munkavégzés esetére a munkaruházat, védőruházat-és felszerelés biztosításának szükségességét. Kimondja, hogy a formaruha nem lehet megalázó vagy lealacsonyító. A nők és a fiatalokú férfi elítéltek részére polgári jellegű formaruha is rendszeresíthető (148–149. §). A formaruha viselésének kötelezettsége alól a Bv. Kódex az előzetesek tekintetében kivételt tesz, az előzetes letartóztatásban lévő személy ugyanis jogosult saját ruháját viselni. Amennyiben saját ruházattal nem rendelkezik, lehetővé kell tenni számára, hogy letéti pénzből a szükséges vásárlásokat vagy maga, vagy a csomagküldésre jogosult eszközölje. Ha a saját ruházat ilyen módon nem biztosítható, a bv. intézetnek kell a szükséges polgári ruházatról gondoskodnia. Az elítéltekkel közös munkavégzés és a közös zárkában való elhelyezéskor az előzetes letartóztatott személy biztonsági okokból köteles formaruhát viselni. Az ártatlanság vélelmét szem előtt tartva a látogatások alkalmával ilyenkor is biztosítani kell számára a saját ruha viselésének jogát. Ugyanez a helyzet az előzetes letartóztatottnak bíróság, ügyészség vagy más hatóság elé állítása, illetőleg egészségügyi intézménybe történő átszállítása esetén, amely csak polgári ruházatban történhet. Ez a szabály vonatkozik arra az esetre is, ha az ügyész vagy a bíróság engedélye alapján meglátogatja beteg hozzátartozóját vagy részt vesz annak temetésén.

A személyes higiéniára vonatkozó jogszabályi előírások ugyancsak az ajánlás szellemiségét tükrözik. A Bv. Szabályzat 151. §-a előírja például a heti legalább egy alkalommal meleg vízben történő fürdés-tusolás, férfiagnál a napi borotválkozás biztosításának követelményét, a hajápolásra fodrász havi legkevesebb 1 alkalommal történő igénybe vételét. Szerepelnek tovább a rendelkezések között a megfelelő mennyiségű és minőségű ivóvízről, a fűtésről, világításról, szellőztetésről való gondoskodás európai normákkal összeecsengő szabályai is. A valóságban a túlszűfoaltságra és egyes épületek építészeti adottságaira visszavezethetően nem minden esetben megfelelő a helyiségek kialakítása, gondot okoz a természetes megvilágítás biztosítása, a szellőztetés, illetve az egyébként szükséges felszerelési tárgyak sem állnak mindenütt rendelkezésre.

Az elítéltek élelmezésénél szabályozásunk 3 szempont (a végzett munka jellege, a fogvatartott egészségi állapota és életkora) figyelembe vételével kialakított normák alapján a napi legalább 3-szori étkezést írja elő. A jogszabály megteremti annak a lehetőségét is, hogy az orvos javaslata alapján a fogvatartott diétás vagy kímélő étrendben részesüljön, illetve az esetleges vallási igények is érvényesülhessenek.

A fogvatartottak egészségügyi ellátása²¹

Az Európai Börtön szabályzat következő egysége az előző pontokhoz szorosan kapcsolódva a fogvatartottak egészségügyi ellátásának alapvető szabályaival foglalkozik. Olyan minimum követelményekről van szó, mint például egy képzett általános orvos

²⁰ PACSEK, J.: Törvényes bánásmód. A fogvatartottak elhelyezése, anyagi és egészségügyi ellátása. *Börtönügyi Szemle*, 2001/2. 19–28. pp.

²¹ E témakör fontosságát jelzi, hogy a Börtönbeli egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusai címmel az ET R(98)7. számú ajánlást fogadott el. Az ajánlás ismertetését lásd NAGY, F.– JUHÁSZ, ZS.: Egészségügy a börtönben. Gondolatok az Európa Tanács R(98)7. sz. ajánlása kapcsán. *Börtönügyi Szemle*, 2001/1. 7–20. pp.

tevékenysége az intézetben belül, fogszakorvosi ellátás biztosítása a fogvatartottak számára, szakorvosi kezelés szükségessége esetén a szakintézmény igénybe vételének lehetősége. Az elítéltek egészségügyi gondozására vonatkozó előírások alapelve, hogy a bv. intézetben folyó egészségügyi szolgáltatások minél kevésbé térjenek el a „kinti életben” érvényesülőtől. A hazai jogszabályi háttér ennek úgy tesz eleget, hogy az általános egészségügyi normák érvényesülnek a fogvatartottak egészségének megóvásánál is, azokkal az eltérésekkel, amelyek a fogvatartás tényéből fakadnak. Így a Bv. Kódex az elítélt jogaként szabályozza az egészségügyi ellátásra való jogosultságot, míg az elítélt kötelezettségének tekinti, hogy alá kell vetnie magát a szükséges orvosi vizsgálatnak és gyógykezelésnek. Ennek indoka többek között, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt az összezárt elítéltek körében alapvető jelentőséggel bír például a fertőző vagy járványgyanús fogvatartott elkülönítése, a munkavégzéshez szükséges jó egészségi állapot, erőnlét biztosítása, a szabadulást követően a társadalomba való beilleszkedés gátját álló testi, lelki problémák feltárása. A Kódex a „szükséges” szó beiktatásával igyekszik eleget tenni annak a korábban már lefektetett és hangsúlyozott követelménynek, hogy az általános normáktól való eltérés a fogvatartottak egészségügyi ellátása tekintetében csak annyiban engedhető meg, amennyiben azt a szabadságvesztés végrehajtásának jellege és feladata indokolja.

Az elítélten orvosi kísérletek – többek között az Emberi Jogok Európai Konvenciója alapján – nem végezhetőek. A szabálygyűjtemény a kísérletek tilalmát ugyancsak egyértelműen leszögezi, de elismeri annak a szükségességét, hogy bizonyos kutatásokhoz elengedhetetlenek a kísérletek. Fogvatartott ilyen kísérletben csak önkéntesen és írásbeli beleegyezéssel vehet részt, az abból való bármikori kilépés követelménye mellett. További feltételként szabja, hogy a kísérleteket a hatóságoknak rendszeresen figyelemmel kell kísérniük.

A szabadságvesztés végrehajtásának tényéből fakad az az elv is, hogy az elítélt egészségügyi ellátását elsődlegesen a fogvatartó bv. intézetben belül kell megoldani és amennyiben ez nem lehetséges vagy sürgősségi esetről van szó, akkor vehető igénybe a bv. intézet székhelye szerint illetékes egészségügyi intézmény [5/1998. (III. 6.) IM. rendelet a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról].

A fogvatartottak egészségügyi ellátásának részletes szabályait a már hivatkozott rendelet tartalmazza. Ezen jogszabály az általános rendelkezéseken túlmenően szabályozza a bv. intézetben foganatosított orvosi vizsgálat és gyógykezelés, a gyógyszerellátás, valamint a közegészségügyi-járványügyi normákat.

Az Európai Börtönjogszabályok egészségügyi ellátásra vonatkozó előírásaival összhangban a rendelet kimondja, hogy a büntetés-végrehajtási intézmény orvosa köteles a fogvatartottat egészségi állapotáról felvilágosítani. Amennyiben orvosi beavatkozás szükségessége merülne fel, ennek kockázatáról, illetve a beavatkozás elmaradása esetén annak lehetséges következményeiről az orvost ugyancsak tájékoztatási kötelezettség terheli.

A rendelet értelmében biztosítani kell továbbá, hogy a fogvatartott megismerhesse a fogvatartása alatt keletkező egészségügyi adatait. Leszögezi, hogy a fogvatartottat az egészségügyi ellátás visszautasításával kapcsolatban önrendelkezési jog illeti meg, aminek azonban egyrészt a saját, másrészt pedig a közösség egészségének megóvása érdekében, szükségszerű korlátai vannak (pl. életveszélyes állapot, közegészségügyi-járványügyi érdek fennállása...).

Az általános egészségügyi szabályoktól való eltérő további sajátosságként említhető, hogy gyógyszert és gyógyászati segédeszközt a bv. térítés nélkül biztosít az elítéltek, amennyiben önhibáján kívül nem vesz részt a munkáltatásban [Bv. tvr. 47. § (3) bek.]. Az elítélt gyógyszerekkel való ellátása – ide értve a szükséges gyógyszer mennyiségének, minőségének és alkalmazása időtartamának meghatározását – a bv. orvos feladata. A gyógyszerek beszerzése, biztosítása igen tetemes összegeket emészt fel, ami a büntetés-végrehajtás szűkös anyagi forrásainak ismeretében a végrehajtó intézmények számára gyakorta nagy megterhelést jelent. A gyógyszerekkel való visszaélés elkerülése érdekében a fogvatartott csak az orvos által engedélyezett orvosságot tarthatja magánál, ami azonban nem lehet pl. altató, nyugtató, testépítést szolgáló készítmény [5/1998. (III. 6.) IM. rendelet III. fejezete].

A fogvatartottak egészségügyi állapota enyhén romló tendenciát mutat, amely többek között az orvoshoz fordulás gyakoriságában mérhető le. A végrehajtási intézmények túlzásfoklatsága, a sok esetben öreg kiszolgáló épületek rossz állaga közvetlenül kihatással vannak a közegészségügyi helyzetre. A tárgyi és személyi feltételek egyaránt fejlesztéseket igényelnének. Gondot jelent több esetben az elavult műszerpark, a gyógyszerkeret elégtelensége, vagy éppen az egészségügyi személyzet hiányos létszáma. Pozitívumként könyvelhető el ugyanakkor, hogy a fogvatartottak térítésmentesen részesülhetnek gyógyszerellátásban, illetve a megelőző szűrési rendszer révén ezen egészségügyi szolgáltatások hozzáférhetősége számukra könnyebb, mint a szabad társadalomban.²²

A fogvatartottak fegyelmezésének alapvető normái

A fogvatartottak fegyelmezése, velük szemben büntetés alkalmazása a büntetés-végrehajtások számára igen kényes területként jelentkezik. A fogvatartottak őrzése, az intézet rendjének fenntartása érdekében ugyanis szükségszerűen fegyelmezni kell az elítélteket, a rendet fenn kell tartani. Az alkalmazott fegyelmezési mód, illetve büntetés azonban nem lehet kényszerítő, büntető jellegű. Ennek kapcsán alapvető követelményként rögzíti az ajánlás az azt elfogadó államok számára, hogy törvény útján vagy az illetékes hatóság előírásai révén meg kell határozni, hogy

- milyen magatartás képez fegyelmi vétséget,
- milyen típusú és időtartamú büntetéseket lehet kiszabni,
- mely hatóság szabhat ki ilyen büntetéseket,
- mely hatósághoz és hogyan lehet fellebbezni.

Ugyancsak fontos pontja a büntön szabályzatnak az a rendelkezés, amely kimondja, hogy a fogvatartottak csak a törvény alapján, a törvény rendelkezéseinek megfelelően büntethetők és senkit sem lehet kétszer büntetni ugyanazon cselekmény miatt.

Az ajánlás feltétel nélkül alkalmazandó, alapvető rangú szabálya ezen túlmenően kategorikusan megtiltja a fegyelmezések kapcsán a csoportos büntetéseket, a testi fenytés, a sötétzárka, és az összes kegyetlen lealacsonyító és embertelen büntetés alkalmazását.

²² E témáról lásd részletesebben KÁDÁR A., K.: Összefoglaló a Magyar Helsinki Bizottság börtönmegfigyelő programjának tapasztalatairól. *Belügyi Szemle*, 2002/2–3. 20–36. p. és VÖKÓ, GY. – KOVÁCS, D.: A fogvatartottaknak az egészségügyi ellátással kapcsolatos panaszainak törvényességi vizsgálatáról. *Börtönügyi Szemle*, 2002/3. 61–72. p.

Rögzíti továbbá, hogy a fogvatartott testi vagy lelki egészségét károsan befolyásoló mindennemű büntetés csak akkor alkalmazható, ha előzetes orvosi vizsgálat a fogvatartott alkalmasságát megállapítja.

A Bv. Kódex értelmében fegyelmi büntetés, azaz fenyítés alkalmazására a büntetés-végrehajtás rendjét vétkeken megsértő elítélttel szemben kerülhet sor, nevelése, illetőleg a büntetés-végrehajtás rendjének biztosítása érdekében.

Az ajánlás által támasztott követelményeknek eleget téve hatályos jogunkban meghatározásra kerül a fegyelmi vétséget megalapozó magatartások köre. Ezt a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelősségét szabályozó 11/1996. (X.15.) IM. rendelet tartalmazza. A rendelet értelmében *fegyelmi vétséget követ el az a fogvatartott, aki a büntetés-végrehajtás rendjét vétkeken megszegi, más fogvatartottat fegyelmi vétség elkövetésére szándékosan rábír vagy más fogvatartott részére fegyelmi vétség elkövetéséhez szándékosan segítséget nyújt*. Ez a definíció tehát az elkövetői kört tekintve nemcsak a tettes, hanem a felbújtó és a bűnsegéd magatartását is a fegyelmi vétség elkövetésének fogalmi körébe vonja. A rendelet példálódzó jelleggel ugyan, de összegyűjtötte azon leggyakrabban előforduló magatartásokat, amelyek fegyelmi vétségnek minősülnek. Így a fogvatartott fegyelmi felelősségre vonását eredményezi, ha a fogvatartás rendjére, biztonságára, a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket megsérti; megszegi az intézet házirendjét vagy a munkarendet; a kapott utasításokat nem tartja be.

Amennyiben a fogvatartott a fegyelmi vétséget elkövette, vele szemben kizárólag a Bv. tvr.-ben rögzített fenyítések alkalmazhatók. A jelenlegi szabályozás – a '93-as törvényi módosításnak köszönhetően – csak 3 fegyelmezési „eszközt” tartalmaz: a legenyhébb formája a fegyelmezésnek a feddés, ezt követi a személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentése, valamint a legsúlyosabb büntetés a magánelzárás. Ezen túlmenően a fogvatartottak fegyelmi felelősségét szabályozó IM. rendelet rendelkezik arról az esetről is, amikor a fogvatartott által elkövetett cselekmény ténybeli megítélése egyszerű és a cselekmény tárgyi súlya, valamint az elkövető személyisége miatt a feddés alkalmazása sem indokolt. Ilyenkor lehetőség van arra, hogy fegyelmi fenyítés kiszabása nélkül a fogvatartott nevelője a fogvatartottat „kioktatásban részesítse”.

A személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentését egyrésztől hónapokban, másrésztől pedig százalékban kell meghatározni. A Bv. Kódex értelmében ez a fenyítési forma 6 hónapig és az összeg maximum 50 %-áig terjedhet.²³

A magánelzárás tartamát napokban rögzíti a jogszabály és a már korábban elmondottakra visszautalva a végrehajtási fokozatok függvényében fegyházban 30, börtönben 20, fogházban pedig 10 napig terjedhet. Ezen fegyelmi fenyítés súlyosságára is tekintettel végrehajtásának megkezdése előtt a fogvatartottakon – az ajánlásnak megfelelően – orvosi vizsgálatot kell végezni, és alkalmazásának ideje alatt heti legalább 1 alkalommal gondoskodni kell a fogvatartott egészségügyi ellenőrzéséről is.

A legsúlyosabb fegyelmi büntetés végrehajtása külön egyszemélyes zárában történik, szigorított feltételek mellett. A magánelzárás során az elítéltet ugyanis nem illeti meg a csomag fogadásának és küldésének joga, bizonyos kivételektől eltekintve látoga-

²³ Az előzetes letartóztatással szemben az elítéltekhez hasonlóan ugyanezen 3 fegyelmi büntetés alkalmazható, de eltérés figyelhető meg a tartamot illetően. Az előzeteseknél ugyanis a személyes szükségletre fordítható összeg csökkentése 3 hónapig terjedő időre szólhat, és a magánelzárás sem haladhatja meg a 20, fiatalok esetén pedig a 10 napot.

tót sem fogadhat, személyes szükségleteire nem vásárolhat, sajtóterméket nem olvashat és nem veheti igénybe az intézet művelődési és sportolási lehetőségeit sem.

Az Európai Börtön szabályzat ajánlásának megfelelően bv. joganyag rögzíti a fegyelmi büntetések elleni fellebbezés szabályait is. Az 1993. évi novellának betudhatóan a fegyelmi fenytés elleni jogorvoslat a magánelzárás esetén a bv. bíróhoz való fellebbezés, amelynek a végrehajtásra halasztó hatálya van.²⁴

A fogvatartottat a feddés és a személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentése fenytések ellen ugyancsak megilleti a jogorvoslati jogosultság, ami ezekben az esetekben a bv. intézet parancsnokához előterjesztett panaszt jelenti.

Garanciális jelentőségű a fegyelmi eljárás szabályainak jogszabályi rögzítése is. Ennek kapcsán általános érvényű rendelkezés a fogvatartott eljárás során történő meghallgatása, jogi képviselő igénybevételenek a lehetősége, az anyanyelv használatának jogosultsága az eljárás során, valamint a felelősség tárgyában hozott döntésnek a fogvatartottal írásban való közlése.

A rendelkezésre álló adatok alapján a tavalyi évben 8347 esetben alkalmaztak fegyelmi felelősségre vonást a fegyelmi vétségek elkövetőivel szemben. Ez a szám a 2000-es évhez viszonyítva (8223) enyhe emelkedésként könyvelhető el. A fenytési formákon belül legnagyobb arányban a feddés került alkalmazásra 4730 esetben, ezt követte a magánelzárás (2126 eset), végül a személyes szükségletre fordítható összeg csökkentése 1490 alkalommal. Ugyancsak a 2000-es évet alapul véve a feddés alkalmazása visszaesett, a másik két formánál pedig növekedés volt megfigyelhető.²⁵

Kényszerítő eszközök alkalmazása

A fogvatartottak fegyelmezéséhez kapcsolódó témakör a kényszerítő eszközök alkalmazásának problematikája.

A Börtön szabályzat értelmében ezek használatát a szükséges korlátok közé kell szorítani és csak indokolt esetben lehet velük a fogvatartottakkal szemben fellépni. Ilyen eset akkor adódhat elő, ha a fogvatartott szállítása során szökésétől kell tartani; egészségügyi indokok alapján; ha fennáll annak a veszélye, hogy önkárosítást követne el vagy társait veszélyeztetné; illetve ha jelentős anyagi kárt okozna. Az ajánlás értelmében ezen körülmények megléte megalapozhatja egyes kényszerítő eszközök (kézbilincs, kényszerzubbony és más testi kényszerítő eszköz) használatát, azonban kategorikusan megtiltja a láncok és vaspántok alkalmazását. A börtön szabályzat kimondja, hogy az engedélyezett eszközöket csak addig lehet alkalmazni, amíg az feltétlenül szükséges.

Fontos eleme az ajánlásnak az a pont is, amely annak elkerülése érdekében, hogy a kényszerítő eszközök alkalmazása a börtönigazgatóság mérlegelésén alapuljon, leszögezi, hogy ezen eszközök jogos használatának rendjét és módját törvényben vagy előírásban kell lefektetni.

Büntetés-végrehajtási szabályozásunk a kényszerítő eszközök alkalmazásának kérdéskörét több ponton is érinti. Így Bv. Kódexünk kimondja, hogy a büntetés-

²⁴ A fellebbezés elbírálását megelőzően a bv. bíró az elítéltet köteles meghallgatni. A meghallgatás kötelező jellegét fogalmazza meg a 4/2000 BJE határozat is.

A magánelzárás elleni fellebbezésről lásd bővebben: VÉGH, M.: A bv. bíró hatáskörének változásáról és eljárásának ellentmondásairól. *Börtönügyi Szemle*, 2002/1. 55–56. pp.

²⁵ Vö. Bv. Évkönyv 2001. 48. p.

végrehajtási testület tagja hivatásának jogszerű teljesítése során jogosult lesz intézkedéseinek a megengedett kényszerítő eszközök alkalmazásával is érvényt szerezni. Előírja továbbá, hogy „*a büntetés-végrehajtás rendjét sértő cselekmény, illetőleg bűncselekmény megelőzése és megakadályozása érdekében az elítélt megmotozható, a személyes használati tárgyai megvizsgálhatók, vele szemben törvényben meghatározott esetekben és módon kényszerítő eszközök alkalmazhatók...*” [33. § (4) bek.].

A kényszerítő eszközök használatának általános szabályait, az alkalmazható eszközök körét és alkalmazási feltételeit a büntetés-végrehajtás szervezetéről szóló 1995. évi CVII. törvény tartalmazza. A jogszabály alapján kényszerítő eszköznek minősül a testi kényszer, a bilincs, a könnygáz, az elektromos sokkoló eszköz, a gumibot alkalmazása, a szolgálati kutya bevetése és a lőfegyver használata. A törvény a kényszerítő eszközök alkalmazását csak arra az esetre teszi lehetővé, amennyiben a fogvatartottal szemben más intézkedés nem vezetne eredményre. Alapvető jelentőségű szabály, hogy az eszköz alkalmazását megelőzően a fogvatartottat figyelmeztetni kell és nincs helye az eszköz további használatának, ha az ellenállás megtört vagy az intézkedés eredményessége e nélkül is biztosítható. Garanciális szerep tulajdonítható azon rendelkezésnek is, amely a kényszerítő eszköz alkalmazása jogosságának vizsgálatát a bv. szerv parancsnokának, illetve az országos parancsnok hatáskörébe utalja. Ezen túlmenően, ha az intézkedést elszenvedő fogvatartott a jogszerűség kérdésében hozott állásfoglalással nem ért egyet, jogában áll az illetékes hatósághoz feljelentés, kereset, bejelentés vagy panasz megtételére.

A szervezeti törvény további érdeme, hogy meghatározza, rögzíti azon esetek körét, amikor a kényszerítő eszközök alkalmazásának a fogvatartottal szemben helye lehet. Így az eszköz csak akkor használható, ha

- a fogvatartott a bv. szerv rendjét, biztonságát sértő vagy veszélyeztető magatartást tanúsít;
- bármely személy (beleértve saját személyét is) életét, testi épségét, személyes szabadságát sérti vagy veszélyezteti;
- bűncselekmény megelőzése, megakadályozása érdekében szükséges.

További érdemi rendelkezéseket e kérdéskör tekintetében a Bv. Szabályzatban találhatunk. Így a szabályzat a hazai és nemzetközi normákkal összhangban fogalmazza meg többek között azt a követelményt, hogy *a kényszerítő eszközök közül csak azok – addig és olyan mértékben – alkalmazhatók, amelyek az intézkedés eredményességéhez szükségesek és tiltja az eszközök büntetés céljából, megtorlásként való használatát, valamint előírja, hogy a törvényben meghatározott kényszerítő eszközök szabályszerű alkalmazásán túl tilos minden olyan intézkedés és eljárás, amely a fogvatartott életét, testi épségét vagy egészségét sérti vagy veszélyezteti.*

A fogvatartottak tájékoztatása és panaszjoga

A börtönrendszerek hatékony működésének egyik fontos eleme a fogvatartottak szükséges információkkal való megfelelő ellátása és panaszjogának érvényesítése. Ennek kapcsán alapvető követelmény, hogy minden olyan körülményről, amely az intézetben való alkalmazkodáshoz, a jogok és kötelezettségek ismeretéhez szükséges, a fogvatartott írásbeli, esetleg szóbeli tájékoztatást kapjon.

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló többször módosított 1979. évi 11. tvr. már az I. részében az általános rendelkezések között az elítélt jogaként előírja, hogy a jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket jogosult az anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni, a magyar nyelv nem tudása miatt ugyanis senkit sem érhet hátrány.

Bv. Szabályzatunk ugyancsak az általános rendelkezések között rögzíti a bv. intézet kötelezettségeként a jogokra, kötelezettségekre vonatkozó szükséges tájékoztatás megtételét.

Az elítélt jogainak és kötelezettségeinek ismertetése cím alatt a rendelet szabályozza a fogvatartottak információkkal való ellátásának alapvető szabályait. Így a 24. szakasz kimondja, hogy a megengedett kényszerítő eszközök alkalmazásának lehetőségéről az elítéltet már közvetlenül a bv. intézetbe történő befogadás után tájékoztatni kell. Az elhelyezését követő 24 órán belül ugyancsak az intézet feladata, hogy írásbeli tájékoztatót adjon át a fogvatartottnak, aminek tartalmaznia kell a szabadságvesztés végrehajtásának rendjére vonatkozó rendelkezéseket, az intézet házirendjét, az elítéltet megillető jogokat és őt terhelő kötelezettségeket, valamint a legfontosabb tűz- és balesetvédelmi előírásokat. Ide kapcsolódó szabály, hogy amennyiben az elítélt olvasni nem tud, részére a tájékoztatást szóban kell megadni, ennek megtörténtét pedig 2 tanú jelenlétében és aláírásával kell hitelesíteni.

A fogvatartottak panaszjoga kapcsán az ajánlás leszögezi, hogy a fogvatartott számára a kérés, panasz előterjesztésének jogosultságát a büntönigazgatóságokhoz naponta biztosítani kell. A bv. intézet minden hozzá érkező kéréssel és panasszal azonnal köteles foglalkozni, a késlekedés nélküli válaszadás követelményének érvényesülése mellett.

Ezen túlmenően lehetőséget kíván teremteni arra, hogy a fogvatartottak panaszjogának előterjesztése a büntönigazgatóságokon kívüli és attól független szervhez is realizálódhasson.

Bv. Kódexünk az elítélt jogaként szabályozza a bv. intézetben és a büntetés-végrehajtástól független szervhez közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztését.

A szabadságvesztés végrehajtásának részletes szabályait felölelő Bv. Szabályzat értelmében a fogvatartott a fogvatartásával összefüggő intézkedés vagy határozat ellen, vagy annak elmulasztása esetén az intézet parancsnokához panasszal fordulhat. A panasz előterjesztésének a rendelet időbeli határt szab, amely 15 napos határidő a döntés közlésétől, illetve annak elmulasztásától, valamint akadályoztatás esetén az akadály megszűnésétől számít. A panasz elbírálására a jogszabály ugyancsak 15 napos határkeretet szab, ami azonban indokolt esetben további 30 nappal meghosszabbítható.

További jogorvoslati lehetőség a fogvatartott számára, hogy jogszabályban meghatározott esetekben a döntés ellen fellebbezéssel élhet a bv. bíróhoz, vagy keresettel fordulhat a bírósághoz. A fentiekben túlmenően a fogvatartott a fogvatartásával kapcsolatos ügyben közvetlenül is fordulhat

- A törvényességi felügyeletet ellátó ügyészhez és ennek kapcsán kérheti az ügyész általi meghallgatását;
- a fogvatartás alatt gyakorolható állampolgári jogainak a sérelme esetén az állampolgári jogok országgyűlési biztosához, illetőleg a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosához;

– személyes adatainak kezelésével vagy a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogainak gyakorlásával összefüggő jogsérelem esetén az adatvédelmi biztoshoz.

És végül kérelemmel és panasszal fordulhat a külön jogszabályban meghatározott nemzetközi szervezetekhez is. Ide sorolható például az Emberi Jogok Európai Bizottságának szerepe egyéni panaszok elbírálása esetén.

A fogvatartottak külvilággal való kapcsolattartása

Az Európai Börtönszabályok osztja azt a haladó jogpolitikai megközelítést, amely meghatározó szerepet tulajdonít a családdal és a tágabb környezettel való kapcsolattartásnak. A családi kötelek ápolása, a külvilág eseményeinek ismerete mind azt hivatottak elősegíteni, hogy növeljék, kedvezőbbé tegyék a fogvatartottak számára a társadalomba való visszailleszkedés esélyeit, megteremtsék a reszocializáció lehetőségét. A kezelési célok megfogalmazásánál ezért szem előtt kell tartani azt a követelményt, hogy szükségszerű fenntartani és erősíteni a külvilággal, a családdal való kapcsolatot.

A szabálygyűjtemény a börtönből való eltávozásnak, mint a külvilággal való kapcsolattartás egyik formájának alapvető fontosságát hangsúlyozza és széles körű alkalmazását ajánlja a zárt és a nyitott börtönrendszerek számára egyaránt. Szorgalmazza, hogy a börtönbeli látogatások – amennyire csak lehetséges – felügyelet nélkül vagy legalábbis vizuális ellenőrzés keretében történjenek. Felismeri és hangoztatja a külföldi fogvatartottak sajátos szükségleteinek, igényeinek kiemelt kezelését. Ennek kapcsán a tagországok börtönigazgatóságai számára előírja, hogy az ilyen származású fogvatartottak részére bocsássák rendelkezésre a kapcsolatfelvételt elősegítő követségek és konzulátusok listáját. Követelményként fogalmazza meg a külvilágban zajló eseményekről való rendszeres tájékozódást napilapok, folyóiratok, könyvek, rádió és televízióadások, előadások segítségével a szükséges (pl. biztonsági) korlátozások érvényesülése mellett.

Bv. Kódexünk az elítélt büntetés-végrehajtás tényéből fakadó jogaként szabályozza többek között a hozzátartozókkal, valamint a fogvatartott által megjelölt és az intézmény által engedélyezett személyekkel való levelezést. Garanciális jelentőséggel bír annak jogszabályi rögzítése, hogy a levelek gyakorisága és terjedelme nem esik korlátozás alá. A módosuló állampolgári jogok körébe iktatja ugyanakkor a levelezésnek a bv. intézet biztonsága szempontjából történő ellenőrzését. A levéltitok védelme minden állampolgárt megillető jog, amely azonban összeütközésbe kerülhet a büntetés-végrehajtás rendjéhez és biztonságához fűződő társadalmi érdekekkel. Erre az esetre teremti meg a Kódex az ellenőrzés lehetőségét, amely általában szűrőpróbaszerűen, illetve kellő rendszerességgel történik. A nemzetközi gyakorlatra is figyelemmel az ellenőrzés azonban nem terjed ki azon levelekre, amelyet a fogvatartott a hatósághoz vagy nemzetközi szervezetekhez²⁶ küldött. Ezen túlmenően Büntető Eljárási törvényünk kiveszi az ellenőrzés köréből az elítélt által a védőjével folytatott levelezést is: „*A fogva lévő terhelt a védőjével szóban és írásban ellenőrzés nélkül érintkezhet*” [Be. 44. § (6) bek.].

A tvr., tekintettel arra, hogy állampolgári jog korlátozásáról van szó, a végrehajtási intézmény kötelezettségévé teszi az elítélt tájékoztatását az ellenőrzés lehetőségéről.

²⁶ A Bv. Szabályzat értelmében a levelezés ellenőrzése szempontjából itt azon nemzetközi szervezetek értendők, amelyek tevékenysége kiterjed az emberi jogok érvényesülésének vizsgálatára. [86. § (5) bek.]

Bv. Szabályzatunk ezen kapcsolattartási formánál leszögezi, hogy az ellenőrzés célja a fogvatartás biztonságának fenntartása, valamint az ezt sértő vagy veszélyeztető cselekmények megelőzése. Amennyiben a bv. intézet megállapítja, hogy a levél az intézmény vagy a fogvatartás biztonságát veszélyeztető adatot, információt, esetleg tárgyat tartalmaz, a levél elítélt részére történő kézbesítésére nem kerülhet sor. Erről azonban a fogvatartottat értesíteni kell, a levelet pedig vissza kell küldeni.

A jogszabály megtiltja azon levelek tartalmának ellenőrzését, amelyek a hatóságokkal, nemzetközi szervezetekkel és a védővel való kapcsolattartást szolgálják. Ha alapos a gyanú arra, hogy a fogvatartott részére érkező küldemény nem az ott feladóként feltüntetett hatóságtól, nemzetközi szervezettől származik, lehetőség van a levél felbontására, de erre csak az elítélt jelenlétében kerülhet sor és célja csak a feladó azonosítása lehet.

Az elítélt a levelezés jogán túlmenően – végrehajtási fokozattól függetlenül – jogosult legalább havonta látogatót fogadni, illetve ugyancsak a végrehajtási fokozatra tekintet nélkül, amennyiben ezt az intézet biztonsága indokolja – rácson keresztül beszélhet látogatójával. A látogatás részletszabályait a Bv. Szabályzat rögzíti. Ennek alapján az erre kijelölt helyiségben történik, ahol az elítélt egy időben két kiskorút és két felnőttet fogadhat. A látogatás időtartamát az intézet parancsnoka állapítja meg, de a jogszabályi rendelkezés folytán ez alkalmanként 30 percnél rövidebb nem lehet, illetve kérelemre maximum 30 perccel meghosszabbítható. Az intézet biztonságát szem előtt tartva a rendelet jogot biztosít a bv. intézetnek az ellenőrzés elvégzéséhez. Azt a személyt pedig, akinek magatartása veszélyt jelenthet az intézmény számára, illetőleg akit a folyamatban lévő büntetőeljárás eredményessége érdekében az ügyész vagy a bíróság eltiltott, a látogatásból ki kell zárni.

Az ajánlás szellemében kerül jogszabályi rögzítésre a külföldi fogvatartottak konzuli és diplomáciai képviselőjükkel szóban és írásban történő érintkezési jogának lefektetése is.

Fontos eleme a külvilággal való kapcsolattartásnak a csomag küldésének és fogadásának joga, amelyet a tvr. a szabadságvesztés tényéből fakadó alanyi jogosultságként szabályoz. A már korábban leírtaknak megfelelően az 1993. évi novellás szabályozástól a csomagküldemény gyakorisága szempontjából a végrehajtási fokozatok közötti különbségtétel meghaladottá vált és az elítéltek egyezően legalább havonta kaphatnak és küldhetnek csomagot.

A csomagküldés részletes szabályait a Bv. Szabályzat öleli fel, amely egyebek mellett előírja, hogy a csomag csak olyan tárgyakat tartalmazhat, amelyeket az elítélt engedéllyel magánál tarthat. Súlya az 5 kilogrammot csak abban az esetben haladhatja meg, ha ruhaneműt vagy tisztálkodási szereket tartalmaz. A csomag felbontására, tartalmának ellenőrzésére az elítélt jelenlétében kerülhet sor. Amennyiben az elítélt nem kapna csomagot, az intézmény parancsnoka engedélyezheti számára a letéti pénzből való szükségessé vásárlásokat a személyes szükségleteire egyébként fordítható összegben felül.

Ugyancsak a módosuló állampolgári jogok között rendelkezik a Bv. Kódex a távbeszélő használatának jogosultságáról. Ezen jog az 1993. évi módosítást megelőzően csak az előzetes letartóztatásban lévő személyt illette meg, aki védőjével – amennyiben ezt számára az intézet parancsnoka engedélyezte – telefonon érintkezhetett. Ezt az indokolatlan korlátozást a hatályos szabályozás nem tartalmazza, hanem az elítéltet is megillető jogként szól a távbeszélő használatáról. Tekintettel arra, hogy a bv. intézetek távbeszélő készülékekkel való ellátottsága behatárolt és korlátozott, ezért a használatra a fogvatartott a bv. intézet által nyújtott lehetőségek függvényében jogosult. A levelezés

jogához hasonlóan ezen jogosultság esetén is érvényesíteni kell az intézet biztonságának követelményét. Amennyiben ez indokoltá teszi, a fogvatartott személyiségi joga bizonyos korlátozás alá esik, a távbeszélőn való beszélgetése ugyanis ellenőrizhető. Ez a levelezés analógiájára általában szűrőpróbaszerűen történik és előzetesen ennek lehetőségéről az elítéltet tájékoztatni kell. Amennyiben a távbeszélő használata során felmerülne annak a gyanúja, hogy az ott elhangzottak a fogvatartás rendjét, biztonságát veszélyeztetik, a beszélgetés biztonsági okból megszakítható.

A fentiekben túlmenően a családi kötelek ápolását, megtartását célozza, illetve a kegyeleti jog érvényesülését szolgálja az a rendelkezés, amely lehetőséget teremt arra, hogy az elítélt meglátogassa súlyosan beteg hozzátartozóját, illetőleg részt vegyen annak temetésén. A bv. intézet joga eldönteni, hogy a kapcsolattartás ezen formája felügyelettel vagy anélkül történjék. Főszabály szerint ilyenkor kerülni, mellőzni kell a bilincs használatát és annak alkalmazására csak a szökés megelőzése érdekében kerülhet sor. A látogatás megtagadása ugyancsak kivételes lehetőség: arra az esetre korlátozódik, ha az elítélt szökésétől bilincs használata esetén is tartani kell.

Az 1993. évi módosításnak köszönhetően beiktatásra került végrehajtási rendszerünkbe a félszabad végrehajtási mód egyik formája, a már korábban hivatkozott enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. Ennek foganatosítása esetén az elítélt látogatóját az intézeten kívül fogadhatja. Tartamát tekintve az eltávozás havonta maximum 4 alkalomra szólhat és esetenként 24, kivételesen 48 órát meg nem haladó időre vonatkozhat. Alkalmazásának elrendelése a bv. bíró hatáskörébe tartozik, míg gyakoriságáról a bv. intézet dönt. A tvr. azt a megszorítást tartalmazza, hogy az eltávozásra azokon a napokon kerüljön sor, amikor a fogvatartott nem végez munkát.

A külvilággal való kapcsolattartást és az elítéltek nevelését hivatott szolgálni az elítéltet megillető jutalmak közül a rövid tartamú eltávozás és a kimaradás alkalmazása is.

A rövid tartamú eltávozás végrehajtási fokozattól függetlenül valamennyi elítélt számára engedélyezhető, differenciálás csak a tartam tekintetében érvényesül a már korábban leírtaknak megfelelően. A rövid tartamú eltávozás minimális tartamáról a jogszabály nem rendelkezik, de a kimaradásra vonatkozó szabályozásból („*a kimaradás tartama huszonnégy órát nem haladhat meg*”) az következik, hogy az hosszabb lesz a 24 órás időtartamnál.

A kimaradás mint a másik nevelő célzatú jutalmazási forma szabályozása ugyancsak a végrehajtási fokozatok függvénye, de itt a szabadságvesztésből már kitöltött büntetési tartam az irányadó. Engedélyezésére elsődlegesen a szabadulást megelőző időszakban kerülhet sor, tekintettel arra, hogy a Bv. tvr. értelmében elsősorban a családi kötelek ápolása, a szabadulás után pedig a munka-illetve lakóhelyről való gondoskodás érdekében adható jutalmazási formáról van szó.

A 2001. évi évvértékelés alapján a súlyos beteg hozzátartozó meglátogatását az intézmények 124 esetben engedélyezték. Rövid tartamú eltávozás jutalomban 640 fő, míg kimaradásban 124 fő részesült.²⁷

²⁷ Vö. Bv. Évkönyv, 2001. 47. p.

A fogvatartottak részére nyújtott vallási és erkölcsi támogatás

A szabad társadalomhoz hasonlóan a börtön világában is elfogadott az egyes fogvatartottak részéről a vallás, a vallásos tanítás felé fordulás. Ezért az ajánlás annak a szellemiségét tükrözi, hogy a rendelkezésre álló erőforrások és a börtön rendjének keretein belül biztosítani kell a bv. intézményekben a vallásgyakorlást. Ez megnyilvánulhat vallási eseményeken, összejöveteleken való részvétellel éppúgy, mint vallási tárgyú írárok birtoklásával.

A börtönszabályzat nagy hangsúlyt helyez annak érvényesítésére, hogy a fogvatartottak bármely vallás hivatalos képviselőjével érintkezzenek, illetve elismeri az elítéltek azon jogát, hogy a számunkra nem kívánatos vallási, erkölcsi támogatást visszautasítsák.

Alkotmányunk 60. §-a alapvető jogként rendelkezik a lelkiismeret és a vallásszabadság gyakorlásáról. Az alaptörvény értelmében ez a „*jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa*”.

Ezen állampolgári jogot Bv. Kódexünk a büntetés-végrehajtás tényéből fakadó jogként szabályozza. Kimondja, hogy minden elítélt számára biztosítani kell annak a lehetőségét, hogy az egyház képviselőjének gondozásában vegyen részt, egyházi házasságot kössön, megkeresztelkedjék, illetve egyházi temetésben részesüljön. Az istentiszteleten való részvétel jogáról az elítélt a jogszabály alapján csak akkor tiltható el, ha az az intézmény rendjét vagy biztonságát veszélyeztetné, a lelkéssel való találkozás azonban ilyenkor sem tagadható meg.

A Bv. tvr-en kívül a vallásgyakorlás kérdésében még a Bv. Szabályzat rendelkezései tartalmaznak iránymutatást. Így a rendelet alapján a vallás gyakorlásával kapcsolatos, törvényben meghatározott jogok biztosítása az intézmény kötelezettsége azzal a megszorítással, hogy e jog gyakorlása nem sértheti az intézmény rendjét és biztonságát, illetőleg új büntető eljárás indítása esetén a bíróság, valamint az ügyész rendelkezéseit. Az egyház lelkészével való kapcsolattartás a bv. intézetben ellenőrzés nélkül történhet. Az elítélt jogában áll, hogy megvásárolja és magánál tartsa mindazon könyveket és kegytárgyakat, amelyek az intézet rendjét és biztonságát nem veszélyeztetik. Az elítélt vallási hovatartozása személyes adatainak körébe tartozik, így annak védelme érdekében erről nyilvántartás nem vezethető, és róla tájékoztatás nem adható.

A vallási, illetve erkölcsi támogatás jelentősége az utóbbi időszakban egyre hangsúlyozottabban jelentkezik. Ez azon a felismerésen alapul, hogy egyrészt kezelhetőbbé teszi a fogvatartottakat, így megkönnyítve a velük való együttműködést, másrészt pedig a sikeres reszocializáció igen fontos eszköze lehet.²⁸

²⁸ NAGY, F.: Ora et labora. A börtönpasztoráció és a büntetés-végrehajtási jog egyes kérdései. *Börtönügyi Szemle*, 1999/2. 9–15. p.

A fogvatartottak vagyontárgyainak megőrzése

Az Európai Börtön szabályok következő egysége a fogvatartottak vagyontárgyainak témakörében fogalmazza meg ajánlásait. Eszerint a fogvatartott pénzt, értéktárgyait és ingóságait az intézménybe történő befogadáskor biztonságos helyen kell elhelyezni és az elítélt szabadulásáig gondoskodni kell jó állapotban való megőrzéséről. Garanciális elem, hogy a fogvatartottak ismerjék mindazon szabályokat és rendelkezéseket, amelyek vagyontárgyaikra vonatkoznak (ide értve pl. a gyógyszerekre és a kábítószerre vonatkozó előírásokat is) és lehetőségük legyen szükség esetén kérelemmel vagy panasszal fordulni az intézményhez vagyontárgyaikkal összefüggésben. Fontos továbbá annak kiemelése, hogy a fogvatartottakat minden esetben tájékoztatni kell arról, ha vagyontárgyaikat az intézmény megsemmisítené vagy elkobozná, ezen felül az intézményt az elkobzás vagy megsemmisítés vonatkozásában indokolási kötelezettség is terheli.

E témakörhöz kapcsolódóan már érintettem az elítéltnél lévő tárgyak átvételének szabályait a befogadási eljárás során. Most itt a szabadságvesztés foganatosításánál felmerülő letétkezelés legfontosabb rendelkezéseit emelném ki.

A Bv. Szabályzat ide vonatkozó szakaszai értelmében mindazon vagyontárgyakat (fizetőeszköz, értékpapírok, pénzhelyettesítő eszköz, értéktárgyak, a fogvatartott birtokában nem tartható tárgyak, a munkadíja), amelyeket az elítélt az intézménybe magával hozott vagy később a tulajdonába, illetőleg birtokába kerültek, intézeti letétbe kell helyezni. A letétbe kerülő tárgyakat olyan részletességgel kell körülírni, hogy azok a későbbiek során bármikor azonosíthatók legyenek. A letétbe helyezett vagyontárgyakat a jogszabály előírása alapján még abban az esetben sem szabad felhasználni, használni vagy zálogba adni, ha ahhoz egyébként a fogvatartott hozzájárulna.

Szabaduláskor az elítélt letétjét részére át kell adni és ennek megtörténtét aláírásával igazoltatni kell.

Az intézmény értesítési kötelezettsége halálózásról, betegségről, intézményváltotatásról

A külvilággal, ezen belül is a családdal, a hozzátartozókkal való kapcsolattartást szolgálja az ajánlás következő része is. Ennek értelmében a bv. intézet értesítési, tájékoztatási kötelezettsége kétirányú. Egyrésztől ugyanis a fogvatartott börtönbe kerüléséről, elhalálózásáról, súlyos megbetegedéséről, esetleg sérüléséről vagy más intézménybe történő átszállításáról a legközelebbi hozzátartozókat, illetve mindazon személyeket, akiket az elítélt korábban megnevezett, azonnal értesíteni kell. Másrésztől ugyanezen kötelezettség terheli az intézményt a fogvatartott családtagjai körében bekövetkező halálózás, súlyos megbetegedés esetén is. A szabálygyűjtemény ilyen esetekre szorgalmazza, hogy a fogvatartott meglátogathassa beteg hozzátartozóját, részt vegyen annak temetésén. Ezen utóbbi jog érvényesülését – az előző fejezetben részletezettek szerint – hatályos büntetés-végrehajtási joganyagunk is lehetővé teszi.

E témakörhöz kapcsolódóan említhető meg a végrehajtás félbeszakításának intézménye, amelynek engedélyezésére közérdekből, illetve az elítélt személyi, családi körülményei, egészségügyi állapota miatt kerülhet sor a jogszabály által rögzített tartamban. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy elsősorban a családi körben vagy az elítéltnél jelentkező megbetegedés, illetőleg olyan családi körülmények miatt fordulnak kérelem-

mel az érintettek, amelyek az elítélt büntetésétől függetlenek, és kellő alappal indokoltá teszik a szabadságvesztés megszakítását. Amennyiben a büntetés félbeszakítását az elítélt közvetlen hozzátartozójának súlyos, életveszélyes betegsége, illetőleg elhalálása miatt kérik, a kérelemben foglaltak valódiságáról az intézmény köteles rövid időn belül informálódni. A betegség vagy temetés tényét a fogvatartottnak igazolni kell és az erre vonatkozó igazolást a félbeszakítás után, az intézménybe történő visszaérkezéskor át kell adnia.

A félbeszakítási kérelmek száma a tavalyi év során 1248 volt, ebből 176 fő esetén került sor engedélyezésre, azaz az esetek döntő többségében 1072 fő esetén az ezirányú kérelmek elutasításra kerültek.²⁹

A fogvatartottak szállítása

Az ajánlás 3 pontban foglalja össze az e témakörhöz kapcsolódó legalapvetőbb törekvéseket. Olyan szabályok lefektetésére ösztönöz, amelyek kölcsönösen biztosítják az átszállítás kapcsán a személyzet biztonságát és tágabb körben a szökés elkerülése érdekében a társadalom védelmét, valamint kellően humánus feltételeket teremtenek a fogvatartottak számára is. Ez utóbbihoz kapcsolódik a nyilvánosság szükségtelen jelenlétének kizárása éppúgy, mint a nem megfelelő szállítási körülmények tilalmazása. A szállítás költségvonzata az ajánlás értelmében az intézményt terheli.

E témakörhöz kapcsolódóan Bv. Kódexünk mindösszesen arról rendelkezik, hogy a büntetés-végrehajtási intézetbe történő szállítás költségei nem az elítéltet terhelik.

A végrehajtási személyzet³⁰

Az Európai Börtön szabályok III. része kiemelt szerepet tulajdonít a büntetés-végrehajtási személyzetnek. Azt az elvet vallja, hogy a modern börtönrendszerek működéséhez, a kezelési és szervezeti célok megvalósításában alapvetően támaszkodni kell a személyzet tevékenységére és munkájára. Olyan minimális követelmények rögzítéséről van itt szó, amelyek érvényesítése elengedhetetlen a tagországok számára. Így például nagy hangsúlyt helyez a börtön személyzet olyan irányú képzésére, amelynek célja elkötelezettségük erősítése, a humánus normákra törekvés érvényesítése. A szabálygyűjtemény értelmében alkalmazásukkor különös körültekintéssel kell eljárni annak érdekében, hogy munkájuk során emberségesen bánjanak a fogvatartottakkal, a szolgálatra szakmailag felkészültek legyenek, feddhetetlenségükhöz ne férjen kétség.

Az ajánlás fontos feladatnak tekinti a közvéleménnyel való szoros és folyamatos kapcsolattartást, amely elősegítheti a börtön személyzet tevékenységének társadalmi megértését és elismerését. Leszögezi, hogy olyan bérezési feltételeket kell számukra teremteni, amely képes e pályára vonzani és megtartani a személyzetet. A tőlük elvárt követelmények teljesítése pedig csak akkor lehet reális cél, ha az alkalmazottak szakmai tudásának és teljesítőképességének megőrzését és további tökéletesítését folyamatos képzések, továbbképzések keretében biztosítják. Az ajánlás ezért fontosnak tartja, hogy

²⁹ Lásd Bv. Évkönyv 2001.

³⁰ Az egészségügyi ellátás tárgyköréhez hasonlóan külön ajánlás [R(97)12] tartalmazza a büntetések és intézkedések végrehajtásával összefüggő, személyzetet érintő kérdéseket.

a börtönök személyzete megismerje, elsajátítsa egyrészt az Európai Börtön szabályok, másrészt pedig az Emberi Jogok Európai Konvenciójában foglalt követelményeket. Szorgalmazza, hogy a velük szemben támasztott többreú feladatok megvalósításához a személyzet körében specialisták, ide értve pl. pszichológusokat, szociális munkásokat, tanárokat, sportoktatókat, szakmák képviselőit, kerüljenek alkalmazásra. Az elfogadott gyakorlatnak megfelelően ösztönöz a fogvatartottakkal ellentétes nemű tisztviselők foglalkoztatására. Külön kiemeli a fogvatartottakkal szembeni kényszer alkalmazásának tilalmát, bizonyos szükségszerű és le szabályozott esetektől (szökés, önvédelem stb.) eltekintve. Azt az elvet képviseli, hogy a fogvatartottakkal közvetlen napi kapcsolatban lévő személyzet, illetve ezen személyi körön kívül azokat, akik a fegyver használatára nem kaptak megfelelő kiképzést, nem szabad fegyverrel ellátni.

A hazai gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy büntetés-végrehajtásunk az ajánlás által megfogalmazott kritériumok java részének igyekszik eleget tenni, de ennek esetenként a szűkös anyagi források szabnak határt. Köztudomású tény, hogy a bv. személyzet anyagi elismerése még mindig kívánalmakat hagy maga után és nincs összhangban a tőlük elvárt egyre összetettebb feladatok megoldásával.³¹ Részint ezen túlterheltségnek volt betudható az elmúlt években a személyi állomány folyamatos cserélődése.

A tavalyi évben az állomány cserélődésének üteme lassult, ami a jövedelmek emelkedésének könyvelhető el. A 6755 fős 2001. december 31-én nyilvántartott személyi állomány 17.275 fős fogvatartotti létszámmal való összevetése ugyanakkor azt mutatja, hogy a létszámhiány továbbra is jellemzi a végrehajtásunkat. A börtönnépesség túlsúlyfoldsága igen jelentős stresszfaktorként hat, amely szükségszerűen megnöveli a személyzet erőfeszítéseit.³² Az előbb hivatkozott két számadat alapján a személyzet fogvatartotti arány 2001. év végén 1:2,55 volt, az év második felében pedig 5 % alá csökkent a betöltetlen álláshelyek aránya.³³

Kedvező jelnek mondható a szervezeten belül az iskolai végzettséget tekintve a csupán általános iskolát végzettek arányának lassú csökkenése a középiskolai végzettség javára.

Az elmúlt év pozitív irányú folyamata ellenére ugyanakkor további lényegi lépésekre volna szükség e területen ahhoz, hogy egy megfelelő létszámú, kellő szakmai tudással, tapasztalattal rendelkező, jól fizetett személyi állomány lelkiismeretesen, hatékonyan tudja elősegíteni munkájával a börtönök működését.

A szabálygyűjteményben megfogalmazott célkitűzéseknek megfelelően a Szolgálati Szabályzat külön foglalkozik a fogvatartottak szemben tanúsítandó bánásmóddal. Kiemeli, hogy az állomány tagjának fogvatartottakkal szembeni fellépése legyen megfontolt és határozott, követelje meg a rendet és a magatartási szabályok betartását. Alapvető magatartási szabályként rögzíti egyebek mellett, hogy az állomány tagja biztosítsa a fogvatartottak jogainak érvényesülését, követelje meg kötelezettségeik teljesítését, intézkedései során tegyen eleget a törvényesség követelményének, lépjen fel a bv. rendjét sértő fogvatartottakkal szemben.

³¹ A Szolgálat Szabályzat alapján ezen feladatok szakfeladatokra (biztonsági, nevelési, nyilvántartási, foglalkoztatási, egészségügyi) és kapcsolt szakfeladatokra (pl. humánpolitikai, jogi, gazdasági, munkavédelmi, hivatali stb.) tagozódnak.

³² E témáról lásd KORMOSÓI, L.: A munka öröme. Stresszhatások a személyi állomány körében. *Börtönügyi Szemle*, 2000/4. 95–102. p.

³³ Vö. Bv. Évkönyv 2001. 34–35. p.

A rendelet a személyzet fegyverviselése kapcsán az ajánlással egyezően előírja, hogy csak az látható el löfegyverrel, aki egyrészt a fegyver kezelésre vonatkozó ismeretekből sikeres vizsgát tett, másrészt pedig szolgálati beosztása ezt indokolja.

Kezelési célok és rezsimek

Az ajánlás IV. része a szabadságvesztés végrehajtásának rendjével (rezsim) és az ennek megvalósításához szükséges kezelési célokkal foglalkozik. Elvi jelentőségű követelmények megfogalmazásáról van itt szó, amelyek elősegíthetik a börtönbeli lét káros hatásainak minimálisra csökkentését, a fogvatartott számára a szabad társadalomba való visszailleszkedést. Az ajánlás ezért leszögezi, mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során

- olyan feltételeket, körülményeket biztosítsanak, amelyek minden tekintetben összeegyeztethetők az irányadó társadalmi normákkal és az emberi méltósággal;
- minimalizálják a börtönártalmakat és a kinti világ közötti különbségeket;
- részint fenntartják, részint pedig erősítsék a hozzátartozókkal és a külvilággal való kapcsolatokat;
- minden megengedhető eszközt felhasználjanak a szabadulás utáni be- illetve visszailleszkedéshez.

Olyan reális célkitűzésekről beszélhetünk tehát, amelyek megvalósítása a kezelés eredményességhez vezethet.

Az ajánlás rámutat arra, hogy előtérbe kell helyezni a kezelés egyéniesítését és ennek kapcsán szorgalmazza a fogvatartottak azon intézményekbe történő elhelyezését, amelyekben megkaphatják a nekik legmegfelelőbb kezelést és képzést. Elismeri ugyanakkor, hogy ezek megvalósítása gyakorta a túlszűfoltosság és az erőforrások szűkösségének akadályába ütközik. Javasolja az elítéltek nyitott végrehajtási intézményekbe történő elhelyezését, a szabad társadalommal való minél intenzívebb kapcsolattartást. Ismételten hangsúlyozza a külföldi fogvatartottak sajátos szükségleteinek fontosságát. Szorgalmazza, hogy a bv. intézetek a lehető legrövidebb időn belül dolgozzák ki a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélt személyek egyénre szabott kezelési programját. Külön kiemeli, hogy a fogvatartottak kezelésének célja nem a társadalomból való kirekesztés, hanem az oda történő visszatérés elősegítése lehet csak. Az erre való felkészítést pedig az ajánlás értelmében már a befogadást követően meg kell kezdeni.

Elismeri, hogy a börtönből való eltávozás nagyban hozzájárul a kezelés eredményességéhez, ezért a lehető legszélesebb körben (pl. oktatási, orvosi, szociális, családi, foglalkozási indokok alapján) javasolja annak alkalmazását nemcsak a honi, hanem a külföldi fogvatartottak vonatkozásában is.

Hazai szabályozásunkban ezen elvi jelentőségű követelmények a szabadságvesztés végrehajtásának Bv. Kódexben meghatározott céljában és feladatában öltenek testet. A Bv. tvr. értelmében ugyanis a szabadságvesztés foganatosítása során a speciálpreventív célkitűzés a meghatározó, ami az elítélt társadalomba való visszavezetését hivatott biztosítani és az újabb bűncselekmény elkövetésétől való tartózkodás követésére utal. A reszocializáció tényleges gyakorlati megvalósítása nem feltétlenül érvényesíthető, de annak a fogvatartott önkéntes közreműködésével elősegítése már reálisabb célkitűzésnek tekinthető. Az elítélt társadalomba történő beillesztését és az újabb bűncselekmény el-

követésétől való tartózkodást a törvényben rögzített joghátrány érvényesítése során kell elősegíteni, ami arra utal, hogy a jogállamiság követelményeinek megfelelően a végrehajtás célja a szabadságelvonáson túli hátrány okozása nem lehet.

Az elítéltek nevelését szolgálja a szabadságvesztés végrehajtása, amelynek feladata, *hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze a felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre* (38. §). Ezen feladat megvalósítása érdekében felhasználandó eszközök lehetnek a gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrások, valamint a rendszeres munkavégzés. Az elítéltek önképzése, szellemi és fizikai erejük fenntartásának biztosítása vagy éppen munkavégzésük fejlesztheti önálló életvitelre való képességüket és ezáltal növekszik az esélyük arra, hogy szabadulásuk után visszailleszkedjenek a társadalomba és megfeleljenek a társadalom által támasztott elvárásoknak.

A fogvatartottak munkavégzése

A szabálygyűjtemény soron következő egysége a munkáltatás-munkavégzés elemi normáit rögzíti. Az ajánlás szembeül a társadalomban mind nagyobb méreteket öltő munkanélküliséggel és annak hátrányos következményeivel, ezért arra ösztönöz, hogy a lehetőségekhez mérten a bv. intézetek elegendő hasznos munkával lássák el a fogvatartottakat. A munkát ugyanis az elítéltek kezelése és képzése meghatározó elemének tekinti. Ennek szellemében olyan munkát kell a fogvatartottaknak biztosítani, amely ösztönzi teljesítményüket, növeli felelősségtudatukat, elősegíti a társadalomba való visszailleszkedés folyamatát. Törekedni kell arra, hogy a munka szervezete és módszerei minél jobban hasonlítsanak a külső munkavégzés feltételeihez, ezzel is előmozdítva a felkészülést a szabadulás utáni életre. Messzemenően érvényesíteni kell például a biztonsági, egészségügyi, munkavédelmi előírásokat, gondoskodni kell a fogvatartottak üzemi balesetek elleni biztosításáról. Ki kell dolgozni a munkavégzésért járó igazságos bérezés rendszerét, a napi és heti munkaidőre vonatkozó szabályokat.

A fogvatartottak munkavégzését felölelő normák jelenleg több szinten szabályozzák a munkáltatás kérdéskörét. Így alaptörvényünk mindenkit megillető alapvető jogként deklarálja a munkához való jogot, értelemszerűen irányadóak a Munka Törvénykönyvének vonatkozó rendelkezései éppúgy, mint Bv. Kódexünk szabályozása és itt kell megemlíteni a legrészletesebb jogszabályi háttéranyagot, a Bv. Szabályzat normáit is. Ezen túlmenően a biztonságos munkavégzés szabályairól szóló 2/1999. (II.11.) IM. rendelet fogvatartottakra vonatkozó külön szabályai is irányadóak.

Az 1979. évi 11. sz. tvr. értelmében az elítélt szabadságvesztés tényéből fakadó joga, hogy társadalmilag hasznos munkát végezzen, ennek kapcsán munkája mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemben, illetve munkavédelemben, valamint a rendszeresen végzett munka után fizetett szabadságban részesüljön. Arra az esetre, ha a büntetés-végrehajtás körülményei nem tennék lehetővé a folyamatos munkáltatást, a Kódex mint módosuló állampolgári jogot szabályozza a munkához való jogot, amely ebben az esetben a munkába állást akadályozó ok fennállásáig szünetel.

A munkavégzés azonban nem csak joga, de a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően kötelezettsége is az elítélteknek. A tvr. előírásai alapján a szabadságvesztés büntetést töltő elítélt köteles egyrészt a bv. intézet által számára kijelölt munkát szakismeretének és képességének megfelelően elvégezni, másrésztől pedig köteles betartani a kapcsolódó

munka- és környezetvédelmi előírásokat. A már hivatkozott 2/1999. (II. 11.) IM. rendelet előírja, hogy a fogvatartottat a munkába állását megelőzően szakmai-munkavédelmi oktatásban kell részesíteni. Azoknak a fogvatartottaknak pedig, akik saját vagy mások testi épességét veszélyeztető munkakörben dolgoznak, munkavédelmi vizsgát kell tenniük.

Az Európai Börtönszabályzat ajánlásaival összhangban szabályozza a Kódex az elítéltek munkáltatásának legalapvetőbb normáit is. Hangsúlyozza, hogy a társadalomba való visszailleszkedés folyamatában fontos szerep jut az elítéltek foglalkoztatásának, melynek célja, *hogy elősegítse az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére...* [44. § (1) bek.]. Kimondja, hogy a munka kijelölésénél kötelező érvénnyel figyelembe veendő az elítélt testi és szellemi képessége, lehetőség szerint pedig szakmai képzettsége és érdeklődése is. A Bv. tvr. szabályozása értelmében az elítélt jogaira és kötelezettségeire a munkajog általános rendelkezései az irányadók azokkal az eltérésekkel, amelyek a büntetés-végrehajtás tényéből fakadnak. Ilyen különbség, hogy az elítélt munkavégzése esetén nem munkaviszonyról, hanem büntetés-végrehajtási jogviszonyról kell beszélnünk. Az elítéltek foglalkoztatását jelenleg vagy a bv. intézet vagy az erre a célra alapított gazdálkodó szervezet végzi, illetve a munkáltató szerződése alapján az elítélt más gazdálkodó szervezetnél is végezhet munkát.

A már hivatkozott Szolgálati Szabályzat együttműködésre szólítja fel a bv. intézeteket és a gazdálkodó szervezeteket a fogvatartottak foglalkoztatása kapcsán. A bv. intézeteket arra ösztönzi, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel segítsék elő az elítéltek munkáltatását, a gazdálkodó szervezetek pedig fordítsanak kiemelt figyelmet a büntetés-végrehajtási célok megvalósulására. Ennek érdekében kötelesek az *„együttműködési megállapodásaikban foglaltaknak megfelelően fokozott gondossággal, egymás feladatainak s gazdasági érdekeinek különös méltánylásával eljárni; a fogvatartottak foglalkoztatását, munkáltatását, őrzését, felügyeletét, ellenőrzését érintő érdemi, illetve a működését lényegesen és együttesen befolyásoló döntéseiket a kölcsönös tájékoztatás és egyeztetés mellett kialakítani*”. [19. § (5) bek. a)–b) pont]

Az előbb említett lényegi eltéréstől eltekintve általánosságban a munkajog általános szabályaihoz való közelítés figyelhető meg. Így például az elítélt munkaideje megegyezik a normál munkavégzésnél irányadó munkaidővel, az esetükben is gondoskodni kell az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételiről. Az alapszabadság munkajogban meghatározott mértékéhez igazodva a tvr. az elítélteknek 20 munkanap fizetett szabadságot ír elő, díjazásuk pedig az általános bérezési elvek figyelembe vételével a „kinti” munkavállalókra érvényes bértarifák alapján történik. Ez utóbbi a gyakorlatban jóval alacsonyabb összeget jelent (általában a szabad munkavállalók minimálbérének 1/3-át), tekintettel arra, hogy az elítéltek ellátásáról az állami költségvetés gondoskodik.

Bv. Szabályzatunk külön címszó alatt foglalkozik az elítéltek munkáltatásával, szakmai képzésével. Részletesen tárgyalja többek között a munkáltatás fogalmát, szervezetét, formáit, a munkaidőre, pihenőidőre, a rendkívüli munkavégzésre, a fizetett szabadságra vonatkozó rendelkezéseket.

A jogszabály alapján munkáltatásnak az elítélt szervezett foglalkoztatásának az a formája minősül, amelynél a munkavégzés rendszeres díjazás ellenében történik. Ebből következően nem esik e fogalom alá az elítélt által az intézet tisztántartásában és ellátásában való alkalmoszerű részvétel, amely díjazás nélkül történik.

A munkavégzés során a munkáltató köteles egyebek mellett biztosítani az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit, a munkavégzéshez szükséges tájékoztatás meg-

adni, az előírt oktatásokat megtartani, a munkarendet kialakítani, a munkát folyamatosan szervezni, az elítéltek részére munkabért fizetni. A jogviszony másik oldalán elhelyezkedő elítélt kötelezettsége a munkát a kijelölt időben és helyen a munkáltató utasításainak megfelelően, továbbá a tőle elvárható szakértelemmel és gondossággal az irányadó szabályok szerint elvégezni.

A munkaidő keretet a munkáltató állapítja meg, ami egyes munkaköröknél a napi 8 óránál rövidebb is lehet. A külső munkavégzéshez hasonlóan, amennyiben az elítélt egészségre ártalmas vagy veszélyes munkát végez, a napi munkaidő a 6 órát nem haladhatja meg. A munkaidőn belül az elítélt részére legalább 20 perc munkaközi szünetet, illetve két egymást követő munkanap esetén legalább 8 óra pihenőidőt kell biztosítani.

A rendkívüli munkavégzésre vonatkozóan a jogszabály az intézményt kötelezi, hogy az ilyen munkavégzésről az elítéltet tájékoztassa. Kimondja, hogy a túlmunka elrendelése nem veszélyeztetheti a fogvatartott egészségét és testi épségét, valamint nem eredményezheti az elítéltet megillető jogok gyakorlásának korlátozását sem.

Az oktatás-képzés szabályai

A fogvatartottak munkáltatásának témaköréhez szorosan kapcsolódik az oktatás-képzés területe is. Ez utóbbi mind meghatározóbb szerepet képvisel a rezsimek működésében és személyiségformáló, készségfejlesztő feladatát betöltve hatékonyabban segítheti elő a fogvatartott társadalomba való beilleszkedését. Az ajánlás ezért kívánatosnak tartja minél szélesebb körben oktatási, képzési programok bevezetését és folytatását. A szabálygyűjtemény több korábbi pontjához hasonlóan követelményként fekteti le az államok számára, hogy kiemelt figyelmet szenteljenek a fiatalok, a külföldiek, továbbá a különleges kulturális vagy etnikai szükségletekkel rendelkezők tanítására, képzésére. Ezen túlmenően hangsúlyozza, hogy megkülönböztetett figyelemmel kell fordulni a korrekciós képzésben részt vevők sajátos problémáikhoz.

Általános alapelvként fogalmazza meg a fogvatartottak oktatásának az ország oktatási rendszerébe való integrálását, abból a célból, hogy tanulmányaikat minél jobban tudják hasznosítani és folytatni a fogvatartottak. Szorgalmazza az oktatás külső intézményekben történő lebonyolítását ugyancsak a társadalomba való visszailleszkedés kedvezőbb esélyeit szem előtt tartva. Ez utóbbi kapcsán a külső szervekkel való együttműködés jelentőségét emeli ki. A korszerű börtönoktatás nélkülözhetetlen kellékének tekinti a börtönkönyvtárak tevékenységét és ezek megismerésére, valamint mind tágabb körben történő használatára ösztönzi a fogvatartottakat.

Bv. Szabályzatunk az elítélt végrehajtás tényéből eredő jogaként rendelkezik az önképzés, valamint az általános iskolai képzésben való részvétel jogáról. Ezzel összefüggésben a nemzetközi normákkal összecsengően a jelenlegi szabályozás már nem kötelezettségként, hanem az életkortól függetlenül az elítélt jogaként határozza meg az általános iskolai tanulmányok folytatását. A középiskolai, valamint a felsőfokú képzésben való részvételt azonban már nem az elítélt általánosan megillető jogként szabályozza, hanem annak érvényesülését csak indokolt esetekre (pl. a megkezdett tanulmányok folytatása összeegyeztethető a bv. körülményeivel) szorítja, ezzel is kifejezve a tanuláshoz való jog korlátozott voltát. Az indokoltság kérdésében az engedélyezés joga az intézmény parancsnokának hatáskörébe tartozik, aki az elítélt ilyen irányú kérelme alapján jár el.

Az általános iskolai tanulmányok kötelező folytatásának eltörlését követően 1993-tól érezhetően csökkent az azt igénybe venni szándékozó elítéltek létszáma. Ennek ellensúlyozására az 1995. évi törvényi módosítás megteremtette annak a lehetőségét, hogy ha az elítélt munkavégzés helyett tanulmányokat folytat, ennek idejére anyagi támogatásban, pénzbeli térítésben részesüljön. Az alapfokú képzés fontosságát szem előtt tartva a Bv. Szabályzat értelmében arra is mód van, hogy az elítéltet kérelmére másik végrehajtási intézetbe szállítsák, feltéve hogy a jelenlegi intézmény a tanulás feltételeit biztosítani részére nem tudja.

A rendelkezésre álló adatok alapján öröndetes tény, hogy az előző évhez képest 15 %-kal nőtt az általános iskolai képzésben (811 fő), valamint kétszeresére emelkedett a középfokú oktatásban (137 fő) részt vevő fogvatartottak száma.

Testnevelés, testmozgás, sport és pihenés

Az ajánlás jelen része a fogvatartottak általános egészségi állapota szempontjából meghatározó szerepet tulajdonít az e címben szereplő tevékenységeknek. A szabálygyűjtemény szellemében nem új keletű jelenség, de hasznos lehet annak tudatosítása valamennyi állam számára, hogy a fogvatartottak által végzett sportolási és pihenőtevékenységek képesek a börtönélet egyhangúságát megtörni, a felgyülemlett feszültségeket levezetni. A rendelkezésre álló erőforrások szabta kereteken belül ezért szorgalmazza olyan szervezett programok kidolgozását, amelyek a fogvatartottak testi és lelki egészségnek megóvásában, fenntartásában nyilvánulnak meg. Rámutat azon speciális helyzetű fogvatartottak problémáira, akiknek gyógytornára, mozgásterápiára volna szükségük. Ennek biztosítását ugyancsak a végrehajtó intézetek feladatkörébe utalja.

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy hazánkban a fogvatartottak számára nyitva álló kikapcsolódási lehetőségek köréből a testmozgás, illetve a sportolási lehetőségek igénybevétele örvend a legnagyobb népszerűségnek. Ezen jogosultságokat a bv. intézet által nyújtott művelődési lehetőségekkel együtt a Bv. tvr. a fogvatartottak alapvető jogosultságaként szabályozza. A valóságban azonban – ahogy arra a Magyar Helsinki Bizottság rámutatott – a sportolási lehetőségek a legtöbb végrehajtási intézményben igen szűkösek. Ezt a gondot esetenként úgy oldják meg, hogy a sporteszközök, illetve létesítmények igénybevételét jutalomként adják az arra érdemes fogvatartottaknak.³⁴ Arra is volt azonban példa, hogy kondicionáló termeket zártak be és zárkává alakították át a megnövekedett fogvatartotti létszámra tekintettel.

A fogvatartottak pihenőidejüket jórészt televíziós közvetítések, videófilmek megtekintésével töltik, de művelődésüket ezen túlmenően a könyvtárból kikölcsönzött, illetve a saját költségükön megrendelt, avagy hozzátartozóik révén beszerzett könyvek, folyóiratok és újságok is szolgálják.

A tvr. rendelkezése folytán lehetőség van arra is, hogy a fogvatartottak saját költségükön képezzék magukat, ide értve például idegen nyelvek tanulását, elsajátítását.

³⁴ KÁDÁR A., K.: i. m. 22. p.

A fogvatartottak felkészítése a szabadulásra

A modern börtönrendszerekben a fogvatartottak szabadulásra való felkészítése speciális programok újan egyre elfogadottabbá vált. Az ajánlás szellemében ezért minden börtönigazgatóságot ösztönözni kell arra, hogy minél szélesebb körben szervezzenek olyan tanfolyamokat, amelyek a fogvatartottak társadalomba való visszatérést célozzák. A hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélt személyek esetében az ajánlás a társadalomba való fokozatos visszatérést szorgalmazza speciális felkészítő programok keretében vagy a feltételes szabadlábra bocsátás alkalmazásával. A szabálygyűjtemény ennek kapcsán arra ösztönzi az államok büntetés-végrehajtási rendszereit, hogy szorosan együttműködjenek a társadalomba való beilleszkedés folyamatát segítő szervezetekkel, társadalmi szolgálatokkal. Végül hangsúlyozza a szabadságvesztés büntetésüket letöltő elítélteknek megfelelő okmányokkal, ruházattal, pénzzel való ellátását, a szállás és munkahely találatához való segítségnyújtást.

A szabadulásra való felkészítést célozza a Bv. Szabályzat, amikor kimondja, hogy az elítéltet a végrehajtás során támogatni kell abban, hogy felkészülhessen a szabadulása utáni életre. Amennyiben az elítélt munkaképtelen, nincs családja aki őt befogadná, és lakóhellyel sem rendelkezik a bv. intézet felveszi a kapcsolatot az illetékes önkormányzattal a fogvatartott szociális gondozásba vétele céljából. Az elítélt ugyanakkor maga is közvetlenül fordulhat társadalmi szolgálatokhoz, karitatív szervezetekhez. A szabadulással összefüggő rendelkezés, hogy az elítélt kérelmére az intézmény parancsnoka készpénzsegélyt, utazási vagy ruházati segélyt adhat a fogvatartottnak.

A szabadságvesztésből szabadítás általános formája a fogvatartottnak a büntetés letöltését követő elbocsátása. Ezen túlmenően a szabadulásra sor kerülhet a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazásával. Amennyiben annak törvényi feltételei fennállnak, a szabadságra bocsátás lehetséges időpontja előtt az intézet előterjesztése alapján a bv. bíró az elítéltet meghallgatja és ezt követően határoz a szabadon bocsátás kérdésében. Ha mellőzi a szabadon bocsátást, de lehetőséget lát a későbbi alkalmazására, az általa megjelölt időpontra kiegészítő véleményt kell előterjeszteni. Abban az esetben pedig, ha ilyen későbbi időpontról nem rendelkezett, az intézet csak akkor élhet az előterjesztés jogával, ha az elítélt magatartása tartósan és kedvező irányban megváltozott.

Ugyancsak a szabadságvesztésből való szabadulást, annak hosszabb rövidebb megszakítását eredményezheti a már korábban tárgyalt jogintézmény a szabadságvesztés végrehajtásának félbeszakítása, valamint a kegyelem gyakorlása.

Kiegészítő rendelkezések

A szabálygyűjtemény utolsó V. része az előzetes letartóztatottakra, a polgári foglyokra, valamint az elmebeteg és szellemileg fogyatékos fogvatartottakra vonatkozó kiegészítő rendelkezéseket tartalmazza. Közös szabályként fogalmazza meg az ajánlás, hogy amennyiben ezen fogvatartotti kategóriáknál az általános szabályok alkalmazhatók, akkor ezen normákat az alábbi kiegészítések figyelembe vételével kell érvényesíteni.

Az előzetes letartóztatottak vonatkozásában például az ajánlás leszögezi, hogy velük szemben az ártatlanság vélelmét szem előtt tartva csak annyi korlátozást kell alkalmazni, ami a büntető eljárás sikerességéhez és az intézet biztonságához szükséges. Külön kiemeli annak fontosságát, hogy az előzetesek haladéktalanul felvehessék a kapcsolatot

családjukkal és az általuk megjelölt egyéb személyekkel. Ugyancsak engedélyezni kell számukra látogatók fogadását azon szükségszerű kereteken belül, amelyeket az igazságszolgáltatás menete, valamint az intézet rendje és biztonsága megszab. Hangsúlyozza a védővel való kapcsolattartás érvényesítését, amely az ajánlás előírásai szerint megfigyelhető, de nem hallgatható ki.

Az elkülönítés kapcsán szorgalmazza az elítéltektől való külön elhelyezést, azon kivételtől eltekintve, amikor az előzetesben lévő személy a közös elhelyezésbe beleegyeznek. Kívánatosnak tartja az előzetesek egyszemélyes elhelyezését, azon rendhagyó eseteket leszámítva, amikor a körülmények (pl. az öngyilkosság kockázata) a közös elhelyezés mellett érvelnek. Ösztönzőleg szól az előzetesek saját ruha viseléséről, a munkavégzés kapcsán pedig kimondja, hogy azt az előzetesektől megkövetelni nem szabad, a lehetőséget azonban fel kell ajánlani számukra.

A polgári foglyokra vonatkozó ajánlás visszautal az előzeteseknél irányadó azon követelményre, hogy a velük szemben alkalmazott szigor vagy korlátozás nem terjedhet túl azon a körön, amelyet az intézet biztonsága megkövetel. Mindösszesen azon eltérésre hívja fel a figyelmet, hogy esetükben a munkavégzést kötelezővé kell tenni.

Az elmebeteg fogvatartottak kapcsán az ajánlás kiemeli, hogy az ilyen személyeket bebörtönözni nem szabad, hanem speciális intézményekben kell őket elhelyezni. A szellemi fogyatékos fogvatartottak vonatkozásában ugyancsak speciális intézetek és részlegek felállítását és működtetését szorgalmazza, egyúttal a társadalom külső szervezeteivel való együttműködés felvételére ösztönöz az utógondozás biztosítása érdekében.

A jelen írásban az előzetes letartóztatásban lévők büntetés-végrehajtási helyzetének átfogó bemutatása helyett csak azon kérdéskörökre szorítkozom, amelyeket az ajánlás a kiegészítő rendelkezések közé iktatott.

Az ártatlanság védelmének alapelve jut kifejezésre abban, hogy az előzetes letartóztatás során az előzetesen letartóztatottal szemben csak a büntetőeljárás feladatának megvalósítása, illetve a letartóztatást foganatosító intézet rendjéhez szükséges korlátozások érvényesíthetők [Be. 97. § (1) bek.]. Az ártatlanság védelme a kényszerintézkedés végrehajtásánál jelentős szabályozó szerepet tölt be. Különösen érződik ez az előzetes letartóztatásban lévő terhelő kötelezettségek, illetve őt megillető jogok tekintetében. A kötelezettségek köre ugyanis a többször módosított 1979. évi 11. tvr. szabályozása szerint az előzetesek esetében rövidebb, mint a szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítélteknél. Az ártatlanság védelmét támasztják alá egyes előzetesi jogok is. Ilyen például a büntetőeljárás jogok gyakorlása („az előzetesen letartóztatott eljárási jogainak gyakorlásában, így különösen a védekezésre való felkészülésben nem korlátozható”, megilleti többek között a jogorvoslati jogosultság), a saját ruha viselésének joga, szemben az elítéltek formaruha viselési kötelezettségével stb. Nem szabad azonban megfeledezni arról, hogy a jogintézmény céljának, a büntetőeljárás eredményességének biztosítása érdekében, a fellépő bíróság vagy az ügyész az előzetes letartóztatottak egyes jogait korlátozhatja, illetve bizonyos korlátokat a törvény maga is felállít. Így például az előzetes letartóztatásban lévő személyt megilleti a levelezési, látogatófogadási, csomagküldeményhez való jog, amelyek azonban a büntetőeljárás eredményes lefolytatása érdekében korlátozás alá eshetnek, úgy a gyakoriság, mint a csomag tartalma és a látogatók köre tekintetében. A hozzátartozón kívül más személyekkel történő levelezés, a vádirat benyújtását megelőzően az ügyész, azt követően pedig a bíróság jóváhagyásának a függvénye. ABV. Szabályzat értelmében a büntetés-végrehajtási intézet biztonsági szempontból ellenőrzi – az intézet rendjének biztosítása érdekében – az előzetes letartóztatott levelezését,

csomagküldeményét és a védő kivételével a más személyekkel történő kapcsolattartását. A szabadságvesztésre ítélteteket úgyszintén megilleti többek között a levelezési jog, de a levelek gyakorisága és terjedelme esetükben nem korlátozható, legfeljebb tartalmuk ellenőrizhető szűrőpróbaszerűen.

A védővel való kapcsolattartás kérdésében a Bv. Szabályzat leszögezi, az intézetnek kell gondoskodnia arról, hogy az előzetes letartóztatásban lévő személy büntető eljárási jogait, különösen a kihallgatásra, tárgyalásra való felkészülés jogát, védő megbízását és a vele való kapcsolattartást gyakorolhassa. A kapcsolattartás ezen formája szóban és írásban egyaránt ellenőrzés nélkül történik. Lehetőség van a védővel telefonon történő érintkezésre is, ami ugyancsak nem eshet ellenőrzés alá, de a hívás jogosságáról az intézmény visszahívással jogosult meggyőződni.

Úgyszintén az ügyész, illetve a bíróság engedélyezésétől függ a súlyosan beteg hozzátartozó meglátogatásának, temetésén való részvételének a joga, amelyre az engedély megadása esetén is csak az előzetesen letartóztatott személy felügyelete mellett kerülhet sor. Az elítélti kategóriánál ugyanakkor a tvr. már gyakorlatilag fogalmaz: a büntetés-végrehajtási intézet joga eldönteni, a megfelelő körülmények figyelembevételével, hogy a látogatás felügyelettel, vagy anélkül történjen-e. Az engedélyezés megtagadásának pedig csak abban a kivételes esetben van helye, ha az elítélt szökésének, közveszélyes magatartásának veszélye bilincs alkalmazása esetén sem volna előreláthatólag elkerülhető.

Mindez az előzetes letartóztatásban lévő személy sajátos helyzetével van összefüggésben. Az egyik oldalról ártatlannak kell tekinteni a bűnösséget kimondó jogerős ítélet megszületéséig és ennek megfelelően élvezhet bizonyos speciális jogokat, a másik oldalról azonban a büntető eljárás eredményességét kell szem előtt tartani, ami egyes jogainak korlátozását vonhatja maga után. Az előzetesen letartóztatott jogi helyzete sajátos abból a szempontból is, hogy mint különleges fogvatartotti kategória egyrészt a büntetőeljárás terheltje, másrészt pedig vagy a bv. intézet vagy a rendőrségi fogda, vagy az erre kijelölt katonai fogda fogvatartottja a fogvatartás helyéhez igazodó jogokkal és kötelezettségekkel.

Az előzetes letartóztatás végrehajtása során – visszautalva az elítélteknél elmondotakra – a Bv. tvr. kimondja, hogy az előzetes letartóztatásban lévőket az elítéltek fogvatartotti kategóriájától kell elkülöníteni, továbbá férfiaknak nőktől, a bűntársaknak egymástól és fiatalokúaknak felnőttektől való elkülönítését kell érvényesíteni. Jogerős elítéltekkel közös elhelyezéssel csak abban az esetben kerülhet sor, ha az előzetesen letartóztatott az elítéltekkel együtt végez munkát.

A Bv. intézeten belül az előzetesek csak felügyelet mellett járhatnak, ami állandó figyelemmel kísérésüket jelenti. A mozgási szabadság ilyen fokú korlátozottsága ugyanakkor az elítélti kategóriánál csak a fegyház végrehajtási fokozatban szabadságvesztésüket töltők esetén érvényesül. Mint arról már korábban volt szó ezen elítélti réteg állandó irányítás és ellenőrzés alatt áll, de az 1993. évi módosítás már megteremtette annak a lehetőségét, hogy egy évi szabadságvesztés kitöltése után, ha ezt az elítélt magatartása is alátámasztja, a bv. intézeten belül felügyelet nélkül és ellenőrzés mellett mozoghatnak.

Az előzetes letartóztatásban lévő személyek nagyobb elszigeteltségét támasztja alá az a körülmény is, hogy korlátozott és rövid időre sincs lehetőségük a bv. intézet elhagyására (a beteg hozzátartozó meglátogatását, temetésén való részvételt kivéve). Ezzel szemben megfelelő jogszabályi feltételek megléte esetén a szabadságvesztés-

büntetésüket töltő elítéltek például a rövid tartamú eltávozás, kimaradás jutalmakban részesíthetők, amelyek természetesen szolgálgják a külvilággal való kapcsolattartást.

Az 1993. évi XXXII. tv. hatályba lépését megelőzően az előzetes letartóztatásban lévő, amennyiben azt a büntetőeljárás eredményessége indokolta, eltiltható volt látogatója fogadásától. Az európai normákhoz való közeledés jegyében került sor ez utóbbi rendelkezés hatályon kívül helyezésére is. A jelenlegi szabályozás havonta legalább egyszeri alkalmat nyújt a személyes kapcsolattartásra, azzal, hogy jutalom formájában a látogató fogadására soron kívül is sor kerülhet. A jogszabályi megfogalmazásból kitűnően a látogatásokra havonta nemcsak egyszer, hanem akár többször is lehetősége van az előzetesen letartóztatottnak.

A jogszabály alapján az elítélt és az előzetesen letartóztatott példamutató magatartása, megfelelő munkavégzése, a tanulmányokban tanúsított szorgalom, a többi elítélt nevelésében való hatékony közreműködés, élet vagy jelentős anyagi érdek megmentése, vagy súlyos veszély elhárítása olyan magatartásként értékelhető, amely jutalmazást érdemel. A jutalmak száma az előzeteseknél azonban már kevesebb, mint elítélt társaiknál. Esetükben ugyanis nem alkalmazható a végrehajtott fenyítés nyilvántartásának törlése, a rövid tartamú eltávozás és kimaradásra sincs lehetőségük, illetve a törvényhozó nem teszi lehetővé esetükben a látogatási idő meghosszabbítását sem, noha ez utóbbi jutalmak éppen a családi kötelek fenntartását, erősödését szolgálhatnák. Nehezen érthető miért nincs lehetőségük az előzeteseknek hosszabb időt tölteni családjukkal, ismerőseikkel, ha magatartásuk alapján erre érdemessé váltak, ha az ügyész, illetve a bíróság engedélyezte számukra a látogató fogadását, akkor véleményem szerint a látogatási idő meghosszabbítása olyan jutalmazási forma, amely őket is megilleti. Mivel a Bv. Szabályzat értelmében a látogató fogadását a bv. intézet az intézeti rend biztosítása érdekében biztonsági szempontból ellenőrzi, az ellenőrzés további fenntartásával a látogatási idő meghosszabbítása nem veszélyeztetné a büntetőeljárás eredményes lefolytatását.

A fenti példák is alátámasztják, hogy az előzetes letartóztatott helyzete több tekintetben kedvezőtlenebb, mint a jogerősen elítélteké. Az előzetesekkel szembeni megszorítások gyakorta eredményezik a családi kapcsolattartás lazulását. Az állandó bezártság, a szigorú elkülönítési szabályok egy zárt világot teremtenek az előzetesek számára. A kapcsolattartás, a mozgási szabadság korlátozottsága, a fogvatartás időtartamának bizonytalansága, vagy éppen a megfelelő elfoglaltság a rendszeres munkavégzés hiánya nagy idegi megterhelést jelent számukra. Gyakorik a zárkatársak közötti konfliktusok, a fegyelmi vétségek. A fogvatartottak nehezen találják meg önmagukat, s közben szinte teljesen elszakadnak a külvilágtól.

Az előzetesek munkavégzését illetően az 1993. évi novellának köszönhetően megszünt azon rendelkezés, amely lehetővé tette, hogy a bíróság nem jogerős ítéletének meghozatala után az előzetesen letartóztatott kötelezhető legyen a termelőmunkában való részvételre. Az 1993-as módosítástól kezdődően egységes szabályozás érvényesül: amíg korábban csak a nem jogerős ítélet meghozatala előtt volt jogosult eldönteni az előzetesen letartóztatott, hogy részt vesz-e a termelőmunkában, addig jelenleg ez irányú kérelmét a nem jogerős ítélet meghozatala után is előterjeszheti. Mindez összhangban van a Miniszteri Bizottság R/87/3. sz. ajánlásának 96. pontjában megfogalmazottakkal, azaz amennyiben erre csak lehetőség van a munkát fel kell ajánlani, de azt az előzetestől megkövetelni nem szabad. Ha az előzetes letartóztatásban lévő személy mégis előterjeszti ilyen irányú kérelmét, ez még nem jelenti foglalkoztatásának teljesítését. A Bv. intézet ugyanis a büntetőeljárás eredményes lefolytatását szem előtt tartva nem engedé-

lyezi a munkavégzést, ha akár a munka, vagy a munkavégzés helye az előzetes letartóztatás céljával ellentétes.

A Bv. Kódex szabályozása szerint az előzetesben lévő személy jogosult saját ruháját viselni. Amennyiben megfelelő saját ruházattal nem rendelkezik, a bv. intézetnek kell a szükséges polgári ruházatról gondoskodnia. Amint arról már korábban szó volt az elítéltekkel közös munkavégzés és közös zárkában való elhelyezéskor az előzetesen letartóztatott biztonsági okokból köteles formaruhát viselni. A látogatások alkalmával azonban ilyenkor is biztosítani kell számára a saját ruha viselésének a jogát. A Bv. Szabályzat azt is hangsúlyozza, hogy az előzetes letartóztatottnak bíróság, ügyészség, vagy más hatóság elé állítása, illetőleg egészségügyi intézménybe történő átszállítása csak polgári ruhában történhet és ez a szabály vonatkozik arra az esetre is, ha a fogvatartott az ügyész vagy a bíróság engedélye alapján meglátogatja beteg hozzátartozóját, illetve részt vesz annak temetésén.

Az elmebeteg, illetve szellemi fogyatékos fogvatartottakra vonatkozó ajánlás kapcsán Bv. Kódexünk azon szabályozása említhető meg, amelynek értelmében a szabadságvesztés végrehajtása alatt kóros elmeállapotú való elítéltek esetén – ha állapotuk a szabadságvesztés további végrehajtását elmeorvos szakértő vizsgálata alapján nem teszi lehetővé – gyógykezelésükre az IMEI-ben kerülhet sor.

A személyiségzavarban szenvedő, illetőleg szellemileg visszamaradott elítéltek (pl. akik korlátozott beszámítási képességgel rendelkeznek; akiknek kényszergyógykezelését rendelték el; illetőleg akiket az IMEI-ben kezeltek, de elmeállapotuk javulása miatt büntetésük folytatható) gyógykezelésére a büntetés-végrehajtási intézetben működő gyógyító-nevelő csoportban kerülhet sor. Az ebbe a csoportba utalt elítélt nevelését, oktatását és foglalkoztatását egyéni szükségleteinek megfelelően a jogszabály értelmében komplex terápiás program keretében kell megvalósítani.

Záró gondolatok

A büntetés-végrehajtás rendszerét átfogó nemzetközi egyezmények és az Európa Tanács (ET.) R/87/3. számú ajánlását áttekintve, feldolgozva megállapítható, hogy az európai büntetés-végrehajtási normák és a büntető jogszabályok változása folytán szükséges módosításokat az 1993. évi novella következetesen beépítette végrehajtási rendszerünkbe. A tanulmányban kifejtettekre visszautalva a nemzetközi kötelezettségvállalásainkra és a hazai gyakorlati tapasztalatainkra is figyelemmel korszerű előírások sorával igyekezett megfelelni az európai büntetés-végrehajtási szabályokban foglalt ajánlásoknak. A végrehajtási joganyagban bekövetkező változások szükségszerűen vonták maguk után a gyakorlat oldaláról is a modernizációt. Ez utóbbi azonban a rendelkezésre álló erőforrások szűkös volta miatt több tekintetben még ma sem tud megfelelni a végrehajtási joganyagban rögzített követelményeknek. Így például az Európai Börtönszabályok az előzetes letartóztatásban lévő személy egyedüli, külön szobában való elhelyezését tartja kívánatosnak. Ennek a megvalósítása, biztosítása azonban a hazai viszonyok között még mindig illuzórikus.³⁵ A zárkák lakólétszáma általában 8–12, fő, helyenként pedig 10–20 fő között mozog. Köztudomású, hogy a legtöbb büntetés-

³⁵ WALMSLEY, R.: *Prison systems in Central and Eastern Europe* c. könyve külön kiemeli, hogy hazánkban 1993-ig egyetlen esetben kerülhetett sor egyedüli elhelyezésre, büntetésként, azaz magánelzárás alkalmazásával.

végrehajtási intézet elhelyezési gondokkal küzd, ami abból is adódik, 1990 májusától hazánk is csatlakozott az ET. azon börtönügyi ajánlásához, amely négyzetméterben szabja meg a fogvatartottak számára elengedhetetlenül szükséges minimális életteret. A légköbméterről négyzetméterre történő átállás pedig nem ment zökkenőmentesen, lévén a büntetés-végrehajtás régi épületei, amelyek többsége századfordulós, esetenként korábbi alapítású, már nem kedveztek az új normának, ezért szükségessé vált a hazai végrehajtási intézmények bővítése, átalakítása. A bv. intézetek túltelítettsége miatt sok esetben gondot jelent az elkülönítési előírásoknak való megfelelés is. A Kínzás Elleni Európai Bizottság 2000. júliusi jelentése a végrehajtási intézményeink legjelentősebb problémaforrásoként éppen a túlszűfolttságot jelölte meg.

Ugyancsak problémásnak tekinthető a fogvatartottak lakóhelyhez legközelebb eső végrehajtási intézménybe történő elhelyezésének biztosítása. A rendelkezésre álló adatok szerint a lakóhelyhez közeli elhelyezést az elítéltek kb. 20–30 %-ánál sikerül csak érvényesíteni.

A végrehajtási intézmények befogadóképessége mellett vissza-visszatérő gondot okoz a bv. személyi állományának csökkenő száma, az őket mind szélesebb körben terhelő kötelezettségek köre, és nehezíti a helyzetet egyes fogvatartotti kategóriák állandó felügyeletének, őrzésének feladata is. Az egyre inkább rosszabbodó gazdasági háttér sem kedvez a végrehajtási teendők megoldásának, hiszen jelentősen behatárolja a végrehajtás lehetőségeit. Így kedvezőtlenül hat többek között a fogvatartottak ellátására, képzésére, foglalkoztatására is.

Összefoglalva elmondható, hogy büntetés-végrehajtási joganyagunk a lehetőségekhez mérten igyekszik megfelelni a vele szemben több nemzetközi ajánlásban támasztott követelményeknek és az esetek döntő többségében nem is a jogi szabályozással van a probléma, hanem a megfelelő feltételrendszer hiányában a gyakorlati megvalósítással.

Felhasznált irodalom

- Az Európai Börtön szabályok. Bv. Szakkönyvtár, Budapest, 1990.
Büntetés-végrehajtási Évkönyv 2001. BVOP, Budapest.
CSORDÁS SÁNDOR – CSÓTI ANDRÁS – GARAMI LAJOS – MÜLLER ANIKÓ: Szabadságvesztés végrehajtási fokozatok nélkül? *Börtönügyi Szemle*, 2001/4.
HEUNI Paper No. 10. 1997.
HEYLMANN, KATALIN: A fogvatartottak egészségügyi helyzete a büntetés-végrehajtási intézetekben. *Börtönügyi Szemle*, 2002/3.
JUHÁSZ ZSUZSANNA: Az előzetes letartóztatás büntető eljárási és büntetés-végrehajtási reformjának szükségességéről. *Acta Jur et Pol. Szeged*, 1997.
KÁDÁR A. KRISTÓF: Összefoglaló a Magyar Helsinki Bizottság börtönmegfigyelő programjának tapasztalatairól. *Belügyi Szemle*, 2002/3–4.
KORMOSÓI LÁSZLÓ: A munka öröme. Stresszhatások a személyi állomány körében. *Börtönügyi Szemle*, 2000/4.
LŐRINCZ JÓZSEF – NAGY FERENC: *Börtönügy Magyarországon*. BVOP, 1997.
NAGY FERENC – JUHÁSZ ZSUZSANNA: Egészségügy a börtönben. Gondolatok az Európa Tanács R(98)7. sz. ajánlása kapcsán. *Börtönügyi Szemle*, 2001/1.

- NAGY FERENC: Büntetés-végrehajtás Magyarországon. *Acta Jur et. Pol. Szeged*, 1998.
- NAGY FERENC: Ora et labora. A börtönpasztoráció és a büntetés-végrehajtási jog egyes kérdései. *Börtönügyi Szemle*, 1999/2.
- Prison Health Care in the Czech Republic, Hungary and Poland*. In: HEUNI Paper No. 16. 2001.
- TÓTH IMRE: Mit hoz(hat) a jövő? Nevelői vélemény az evsz-ről. *Börtönügyi Szemle*, 1999/1.
- VÉGH MARIANNA: A bv. bíró hatáskörének változásáról és eljárásának ellentmondásairól. *Börtönügyi Szemle*, 2002/1.
- VÓKÓ GYÖRGY – KOVÁCS DOROTTYA: A fogvatartottaknak az egészségügyi ellátással kapcsolatos panaszainak törvényességi vizsgálatáról. *Börtönügyi Szemle*, 2002/3.
- WALMSLEY, ROY: *Prison systems in Central and Eastern Europe*. Helsinki 1996.
- WALMSLEY, ROY: World prison population: Facts, trends and solutions. In: *HEUNI Paper* No. 15.

ZSUZSANNA JUHÁSZ

THE HUNGARIAN PENAL EXECUTION LAW AND THE RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PRISON RULES

(Summary)

The legislative provision which regulates affairs in penal institutions in the „Statutory Rule Regarding the Execution of Punishments and Measures” which is referred to as the Punishment Enforcement Act or Penal Executive Code. The 1979 version of this provision, which incorporated many ideas taken from the 1973 European version of the UN Standard Minimum Rules, was substantially revised by a new Act which came into force in April 1993 (Act XXXII). The most important changes, all of them consistent with the European Rules, seek to modernise the principles on which the prison system is managed, to define the rules concerning prisoners rights, to increase the jurisdiction of courts in relation to the enforcement of prisoners rights and of legal remedies available to prisoners, and to modernise the rules concerning prison regimes.

There are a number of other international instruments which are relevant to the management of prisons and the treatment of prisoners. These: the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights, the UN and European Conventions dealing with torture and inhuman or degrading treatment or punishment.